

Den svenska mjölkens framtid

En kvalitativ intervjustudie med nyetablerade mjölkproducenter

Malin Astrell

Examensarbete/Självständigt arbete • 30 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Agronomprogrammet - landsbygdsutveckling
Uppsala 2025

Den svenska mjölkens framtid. En kvalitativ intervjustudie med nyetablerade mjölkproducenter

The future of Swedish milk. A qualitative interview study with newly established milk producers

Malin Astrell

Handledare: Kristina Marquardt, Sveriges lantbruksuniversitet, Institution för stad och land.
Examinator: Malin Beckman, Sveriges lantbruksuniversitet, Institution för stad och land.

Omfattning: 30 hp
Nivå och fördjupning: Avancerad nivå, A2E
Kurstitel: Självständigt arbete i landsbygdsutveckling för agronomer, A2E
Kurskod: EX1025
Program/utbildning: Agronomprogrammet - landsbygdsutveckling
Kursansvarig inst.: Institutionen för stad och land
Utgivningsort: Uppsala
Utgivningsår: 2025
Elektronisk publicering: <https://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: nyetablerad mjölkproducent, mjölkbonde, strukturomvandling, självförsörjningsgrad, habitus, brukningslogik.

Sveriges lantbruksuniversitet
Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap
Institution för stad och land
Avdelningen för landsbygdsutveckling

Sammanfattning

Studien undersöker vad som krävs för att lyckas etablera sig som mjölkproducent i Sverige idag. Med bakgrund i mjölksektorns strukturomvandling där allt färre och större mjölkproduktionsgårdar tar plats medan mindre enheter försvinner, är syftet med studien att skapa en djupare förståelse kring vad som krävs samt möjliggör eller försvårar etablering av mjölkproduktion. Genom kvalitativa intervjuer har nio nyetablerade mjölkproducenter medverkat med sina erfarenheter kring sina egna etableringsprocesser. Flera externa faktorer och individuella drivkrafter hos mjölkproducenterna har framträtt i studien och visat sig vara avgörande för att lyckas etablera sig som mjölkproducent. För att skapa djupare förståelse för hur dessa aspekter skapar hinder och/eller möjliggör mjölkproduktionsetablering, utgår studien från ett teoretiskt ramverk där begreppen habitus, sociala fält, brukslogik och autonomi appliceras. Dessa begrepp är tagna från teorier av Pierre Bourdieu och Jan Douwe van der Ploeg. Studien belyser komplexiteten i mjölkproduktionsetablering och visar att samtliga etableringar är unika och skiljer sig åt. Likaså som de ekonomiska värden är centrala för att lyckas, har olika typer av relationer och kontakter spelat avgörande roller i samtliga etableringsprocesser. Mjölkproducenterna visar sig även ha gemensamma drag i deras habitus där bland annat kärleken till kor är ett genomgående tema. Det redogörs även för mjölkproducenternas egna identifierade utmaningar samt framtidsvisioner där behovet av att hantera och övervinna hinder längst utvecklingsfasen framhävs. Att etablera sig som mjölkproducent i Sverige idag är utmanande och studien ger en inblick i hur nyetablerade mjölkproducenter med varierande strategier och bakgrund har navigerat för att möjliggöra en mjölkproduktionsetablering.

Nyckelord: nyetablerad mjölkproducent, mjölkbonde, strukturomvandling, självförsörjningsgrad, habitus, brukslogik.

Abstract

The study examines what it takes to be a successful dairy farmer in Sweden today. Against the background of structural change in the dairy sector, where fewer and larger dairy farms are taking their place while smaller units are disappearing, the aim of the study is to create a deeper understanding of what is required and what enables or hinders the establishment of dairy production. Through qualitative interviews, nine newly established dairy farmers shared their experiences of their own establishment processes. The study identified several external factors and individual drivers among the dairy farmers that were critical to their successful establishment as dairy farmers. To gain a deeper understanding of how these aspects create obstacles and/or enable the establishment of dairy farming, the study is based on a theoretical framework in which the concepts of habitus, social fields, farmer's logic, and autonomy are applied. These concepts are taken from the theories of Pierre Bourdieu and Jan Douwe van der Ploeg. The study highlights the complexity of dairy farms, where all farms are unique and different. Just as economic values are central to success, different types of relationships and contacts have played a crucial role in all establishment processes. Dairy farmers also seem to have common features in their habitus, where, among other things, the love of cows is a recurring theme. It also presents the challenges that dairy farmers themselves have identified and future visions for their farm, highlighting the need to manage and overcome obstacles during the development phase. Starting a dairy farm in Sweden today is challenging, and the study provides an insight into how newly established dairy farmers with different strategies and backgrounds have navigated the process of starting a dairy farm.

Keywords: new dairy farmer, dairy farmer, structural transformation, self-sufficiency rate, habitus, farmer's logic.

Innehållsförteckning

1.	Inledning	7
2.	Syfte och frågeställningar.....	9
3.	Bakgrund	10
3.1	Strukturomvandling	10
3.1.1	Strukturomvandling inom lantbrukssektorn	10
3.1.2	Strukturomvandling på mjölkgård	11
3.2	Mjölkgården	12
3.2.1	Mjölkgårdens utbredning i Sverige	12
3.2.2	Ladugården och mjölkningssyften	12
3.2.3	Mjölkkoraser och mjölkavkastning	13
3.3	Mejerier	13
3.4	Tidigare forskning	14
3.4.1	Strategi för gårds- och produktionsutveckling	14
3.4.2	Inträde i lantbrukssektorn och etablering av produktion	15
4.	Teoretiskt ramverk.....	17
4.1	Sociala fält	17
4.2	Habitus	17
4.3	Brukningssyften och autonomi	18
4.4	Operationalisering	18
5.	Metod	20
5.1	Litteraturundersökning	20
5.2	Kvalitativa intervjuer.....	20
5.3	Urval och avgränsningar.....	20
5.4	Uppsatsens intervjupersoner: mjölkproducenterna	22
5.5	Databearbetning och strategi för analys	24
5.6	Etiska överväganden	24
5.6.1	Anonymisering.....	24
5.6.2	Min roll i uppsatsen	25
5.7	Kritisk reflektion av metodval	25
6.	Resultat.....	26
6.1	Faktorer som möjliggjort nya mjölkproducenters etablering.....	26
6.1.1	Tillvägagångssätt för att få tillgång till gård och mark	26
6.1.2	Relationer som varit avgörande för etablering	31
6.1.3	Mejeriernas roll	35
6.2	Drivkrafter till att bedriva mjölkproduktion.....	36
6.2.1	"Mina kor är mitt allt" – intresset för kor och bondelivet	36
6.2.2	Självständighet med ansvar	37

6.2.3	Att byta sektor.....	39
6.2.4	Viljan att bo på gård	39
6.3	Utmaningar och framtidsvisioner	40
6.3.1	Utmaningar	40
6.3.2	Framtidsvisioner	41
7.	Diskussion.....	43
7.1	Ekonomisk och social brukningslogik i etableringsprocessen.....	43
7.2	Mejerierna formar mjölkfältet	45
7.3	Ett habitus som formar drivkrafter till att etablera sig som mjölkproducent.....	45
7.4	Framtid: storskalighet som enda vägen framåt?	48
7.5	Betydelsen av lantbruksbakgrund	49
8.	Slutsats	52
	Referenser	54
Tack		58

1. Inledning

Att vara lantbrukare och mjölkproducent är idag snarare en livsstil än ett traditionellt arbete. Med tanke på att den mjölkande kon utgör mjölkbondens viktigaste resurs måste djuren alltid ges högsta prioritet. Detta innebär ett omfattande ansvar som aldrig kan lämnas åt sidan. Förutom det dagliga arbetet med djuren omfattar lantbruksarbetet även ett brett spektrum av en mängd andra uppgifter som både kommer från interna och externa faktorer. Detta gör att mjölkproducentyrket är ett utmanande arbete fyllt av komplexitet. En av alla externa faktorer som påverkar lantbrukarna är den omfattande strukturomvandling där allt färre och större produktionsgårdar tar plats medan mindre gårdar tvingas avveckla (Martii 2024, Ekman & Gullstrand, 2006, Hadju et al 2020). Denna strukturomvandling har utvecklats av en mängd olika faktorer däribland föränderlig jordbrukspolitik, ökad konkurrens på den globala livsmedelsmarknaden och teknologiska framsteg som automatisering och digitalisering. Sammantaget har detta inneburit att lantbrukare alltmer måste anpassa sina verksamheter till en omvärld med en global marknad för att kunna möta de höga krav som finns inom branschen (Martii 2024).

Den dominerande strukturomvandlingen har haft och fortsätter att ha en betydande inverkan på alla lantbrukare i Sverige. Detta syns tydligt då antalet lantbruksföretag i Sverige har minskat under en längre tid, vilket är särskilt tydligt inom Sveriges mjölkproduktion. På 1980-talet fanns det över 30 000 aktiva mjölkproducenter, till skillnad från i år då det finns cirka 2 900 aktiva mjölkproducenter (LRF 2024). Den genomsnittliga ko-besättningsstorleken på mjölkgård har dock ökat där genomsnittsbesättning på 1980-talet låg på 29 djurenheter i kontrast till 113 djurenheter år 2023 (Jordbruksverket 2018). Detta bekräftar trenden där aktiva mjölkproducenter idag tenderar att effektivisera sina produktioner för att kunna konkurrera på livsmedelsmarknaden (Martii 2024).

Samtidigt som mjölkgårdar i Sverige blir allt större, ökar behovet av nya mjölkproducenter för att säkerställa landets självförsörjning och trygga svensk mjölkproduktion på lång sikt. Detta är centralt med tanke på den stigande medelåldern bland dagens mjölkproducenter bidrar med ett behov av att rekrytera och stödja nya producenter inom sektorn för att upprätthålla en stabil livsmedelsförsörjning. I en tid med krig och klimatförändring är en robust och självförsörjande mjölkproduktion betydande för att säkerställa tillgången till livsmedel i Sverige (Jordbruksverket 2024a). Dock visar studier att det svårt att etablera sig som mjölkproducent idag. Med en hög konkurrens inom branschen som ställer krav på effektiva mjölkproduktioner med stora enheter, behövs det stora

resurser för att kunna skapa en konkurrenskraftig produktionsgård. Detta är något som utgör hinder för unga lantbrukare och försvårar möjligheterna att satsa inom branschen i nutid (Jordbruksverket 2012).

Trots dessa utmaningar finns det lantbrukare som väljer att etablera sig som mjölkproducenter i Sverige idag. Under 2023 anslöts till exempel 15 nya mjölkproducenter till Sveriges största mejeri, Arla Foods (Persson 2023). Detta väcker frågor om vem som etablerar mjölkproduktion idag, vad som krävs och varför vissa lantbrukare är villiga att satsa på mjölkproduktion, trots de utmaningar och krav som råder inom näringen. Denna uppsats fokuserar på en grupp nyetablerade mjölkproducenter och deras perspektiv på de möjligheter och hinder som finns vid etablering av mjölkproduktion. Hur har de nyetablerade mjölkproducenterna gått tillväga och vad krävs av en mjölkproducent för att lyckas etablera mjölkproduktion i nutid?

2. Syfte och frågeställningar

Uppsatsen undersöker varför lantbrukare väljer att etablera sig som mjölkproducenter i dagens svenska lantbrukssektor. Detta görs med syftet att skapa en fördjupad förståelse till vad som krävs samt vad som möjliggör eller försvårar nyetablering av mjölkproduktion i Sverige. För att nå uppsatsens syfte kommer följande frågeställningar att besvaras:

- Vilka faktorer möjliggör eller försvårar nyetablering av mjölkproduktion?
- Vilka drivkrafter har nyetablerade mjölkproducenter för att starta mjölkproduktion idag?
- Hur ser nyetablerade mjölkproducenter på sin produktions framtid?

3. Bakgrund

3.1 Strukturuomvandling

3.1.1 Strukturuomvandling inom lantbrukssektorn

Lantbrukssektorn förändras kontinuerligt och genom tiderna har sektorn genomgått betydande förändringar. Präglad av bland annat miljömässiga utmaningar, teknologiska framsteg och politik som har inneburit förändrade marknadsförutsättningar, påverkas lantbrukare ständigt av en mängd externa faktorer. En trend som har identifierats inom lantbrukssektorn är hur den genomsnittliga lantbruksproduktionen gradvis växer i storlek per enhet, vilket har resulterat i en utveckling mot mer storskaliga och industrialiserade produktionsformer inom livsmedelsproduktionen (Manevska-Tasevska & Rabinowicz 2015; Martiin 2024; Hajdu et al 2020). Denna rationaliseringstrend har utvecklats under en lång tid men i och med andra världskrigets slut inträder en tid då globalt samarbete ansågs som betydelsefullt för att förhindra framtida konflikter (Clapp 2020). Förenta nationerna (FN) grundades 1945 för att främja internationell fred och säkerhet genom en gemensam plattform där stater kunde samarbeta för att lösa globala problem och undvika krig genom diplomati och förhandlingar. Därutöver etablerades Bretton Woods-systemet 1944. Genom att fastställa stabila växelkurser och inrätta institutioner så som Internationella valutafonden (IMF) och Världsbanken, var syftet att skapa en ram för internationell handel vilket underlättade ekonomisk integration och expansion av den globala marknaden. Inom jordbrukssektorn innebar detta en förändring med ökad export över landsgränser, vilket förändrade dynamiken inom livsmedelsproduktionen och förstärkte den globala konkurrensen för lantbrukarna. Effektivitet i form av att producera större volymer till lägre kostnader blev en faktor för att kunna konkurrera på den internationella marknaden vilket bidrog med en förskjutning mot en mer marknadsorienterad livsmedelssektor (Clapp 2020).

I Sverige under denna tid arbetade svenska staten aktivt med att upprätthålla landets självförsörjning. Det innebar bland annat statliga subventioner och reglering av priser inom lantbruket för att främjade inhemsk lantbruksproduktion. Gradvis omformades emellertid den svenska lantbrukspolitiken till att bli mer marknadsorienterad och i och med Sveriges inträde i EU 1995, blev de politiska förutsättningarna påtagliga för landets lantbrukare (Antonson & Larsson 2011). Eftersom EU har en gemensam politik behövde Sverige successivt anpassa den nationella politiken utefter EU:s riktlinjer. EU:s politik består även till stor del av den gemensamma jordbrukspolitiken (Common Agriculture Policy, CAP) vilket gör att alla lantbrukare inom EU behöver förhålla sig till CAP. Sveriges lantbrukare

blev därmed en del av EU:s gemensamma livsmedelsmarknad vilket innebar en ökad livsmedelkonkurrens än tidigare eftersom EU aktivt främjar handel mellan sina medlemsländer (Tallberg 2020).

Den pågående rationaliseringen, som intensifierades efter EU-inträdet, driver många svenska producenter att effektivisera sina verksamheter för att kunna konkurrera och vara ekonomisk lönsam i en alltmer globaliserad ekonomi (Jordbruksverket 2021). Effekterna av stordriftsfördelar och ökad effektivitet har möjliggjort större enheter där varor kan produceras till lägre kostnader. Investeringar i ny teknik och moderna produktionsmetoder är två andra faktorer som har bidragit till ökad effektivitet inom jordbrukssektorn och är idag viktiga komponenter för en mer storskalig produktion (Martiin 2024). Detta gör att mindre gårdar som ofta har begränsade resurser och mindre kapital, har svårt att konkurrera med de storskaliga verksamheterna vilket syns i Jordbruksverkets statistik för antal lantbruksföretag. Sedan 1980 har minskningstakten varit kring 20 % per tioårsperiod och de företag som avvecklar sina produktioner är ofta de mindre lantbruksföretagen (Jordbruksverket 2021).

Vidare ökar genomsnittsåldern på lantbrukare. 2023 var drygt hälften av alla Sveriges lantbruksföretagare över 60 år och endast 16 % var under 45 år (Jordbruksverket 2024a). Samtidigt pekar studier på att lantbruksyrket generellt inte ses som ett attraktivt yrke bland den yngre generationen. Detta beror bland annat på hög arbetsbelastning och uppbundenhet samt en stor ekonomisk press eftersom lantbruksyrket ofta innebär egenföretagande och mycket ansvar. Dessutom finns det en uppfattning om att de omfattande krav som ställs på lantbrukare riskerar att påverka framtida familjeliv, fritid och möjligheter till återhämtning (LRF 2023; Hajdu et al 2020). Att unga inte ser en framtid inom lantbruk samtidigt som genomsnittsåldern i sektorn ökar, är problematisk eftersom det skapar en risk till minskad förmåga att upprätthålla inhemsk livsmedelsproduktion och självförsörjningsgrad i landet. En hög självförsörjningsgrad är avgörande för att säkerställa nationens motståndskraft och oberoende vid globala kriser eller vid störningar i leveranskedjor (LRF 2024). Därav finns det värde i att undersöka vad som påverkar lantbrukare att satsa inom lantbruk- och mjölksektorn idag.

3.1.2 Strukturuomvandling på mjölkgård

Strukturuomvandling inom lantbruket syns tydligt inom den svenska mjölkproduktionen. Sedan sent 1980-tal har mjölkproducenterna i Sverige minskat kraftigt. De 30 932 mjölkföretagen som fanns 1987 (Jordbruksverket 2018) har minskat till 2 589 mjölkföretag år 2023 (LRF Mjölk 2024). Samtidigt har genomsnittet för mjölkande kor i besättning ökat. År 1987 var den genomsnittliga besättningsstorleken 19 mjölkkor (Jordbruksverket 2018) till skillnad från år 2023

då den uppgick till 110 mjölkkor (Jordbruksverket 2024b). Grunden till en mer intensiv och kapitalkrävande mjölkproduktion, har bland annat att göra med en mer global livsmedelsmarknad som inkluderar en marknadsorienterad politisk strategi på en internationell nivå (EU). Därutöver har ett omfattande teknikskifte i ladugårdarna haft en avgörande påverkan på mjölkproduktionens strukturuomvandling. Där har digitalisering och automatisering i form av till exempel mjölkrobotar varit betydande faktorer till mer storskaliga mjölkgårdar (Martín 2024).

Rationaliseringstrenden inom mjölkproduktion syns även globalt, både inom och utanför EU. Inom EU syns denna trend tydligt i länder som Tyskland, Frankrike och Nederländerna (van der Ploeg 2023). I USA har antalet mjölkgårdar också minskat kraftigt samtidigt som den generella mjölkproduktionen har ökat. Där förekommer gårdar där antalet djurenheter överstiger 100 000 i en besättning (Simmons 2024). Även här syns bland annat teknologisk innovation tillsammans med en global marknad som en av anledningarna till att gårdsstorleken ökar (IFCN 2024).

3.2 Mjölkgården

3.2.1 Mjölkgårdens utbredning i Sverige

Sveriges mjölkgårdar är spridda över stora delar av landet. Dock återfinns de flesta och största mjölkgårdarna i Skåne, Västra Götaland och Halland. I dessa områden finns det en kombination av gynnsamma jordbruksförhållanden och historiskt etablerade lantbrukstraditioner som kan ses som faktorer bakom utbredningen. I Norrland finns det också mjölkproduktion men utbredningen där är betydligt mindre. Detta beror på begränsade faktorer, bland annat kalla och långa vintrar, kortare växtsäsonger och magrare jordar som begränsar foderodlingen (Jordbruksverket 2021).

3.2.2 Ladugården och mjölkningssystem

Hur en mjölkbonde väljer att hålla sina djur i ladugården beror på flertalet olika faktorer. Beroende på ladugårdsdesign och mjölkningssystem varierar produktionssystemen mellan olika mjölkgårdar. Det finns uppbundna besättningar där varje ko har sitt eget bås och står på sin plats förutom när de är ute på bete. Idag är det dock vanligare att hålla mjölkkor i lösdrift där djuren får gå fritt inne i ladugården. I lösdriftssystemen kan mjölkningen automatiseras och göras mer effektiv vilket sparar tid och arbetskraft till skillnad från en uppbunden besättning som är en mer tidskrävande mjölkningssystem (Jordbruksverket 2019). Dessutom finns det ett förbud mot uppbunden besättning i nybyggda ladugårdar. Förbudet mot uppbunden besättning hänvisas till kornas välfärd där en ko enligt djurskyddslagen

ska ha utrymme att röra sig fritt. Detta gör att mjölkproducenter som etablerar sig idag inom branschen och bygger ny ladugård inte kan välja att ha uppbunden besättning (Jordbruksverket 2024c).

Fortsättningsvis finns det flera olika mjölkningssystem som används beroende på mjölkgårdens historia, storlek, resurser och tekniska kapacitet. Det moderna mjölkningssystemet som frigör mycket manuellt arbetet med mjölkning, är mjölkroboten. Mjölkroboten är en automatiserad maskin där kon själv kan välja när hon blir mjölkad (Växa 2022). Förutom mjölkroboten finns det andra mjölkningssystem som kräver mer mänsklig arbetsinsats. En vanlig metod är en så kallad mjölkgrup där kon själv går in i systemet men mjölkas manuellt av bonden i mjölkningssystemet (Hallberg 2017). Utöver groupsystemet finns det rörmjölkningssystem som främst används på uppbundna besättningar där bonden mjölkar varje ko med hjälp av en mjölkmaskin som ofta är kopplad till en räls i taket (Manninen et al. 2006). För en lantbrukare som vill etablera mjölkproduktion idag är robot ofta den mest attraktiva metoden eftersom metoden är tidseffektiv och inte kräver lika mycket manuellt arbete som de andra mjölkningssystemen gör (Persson & Hansson 2016).

3.2.3 Mjölkkoraser och mjölkavkastning

I Sverige dominerar tre huvudsakliga mjölkkoraser vilket är Svensk Låglandsboskap (SLB), Svensk Röd och Vit Boskap (SRB) och Svensk Jerseyboskap. Dessa tre raser är speciellt avlade för att vara lönsamma och högavkastande mjölkkor. Beroende på mjölkko varierar både mjölkens kvantitet samt mjölkens innehåll av fett och protein. För att möjliggöra en jämförelse av mjölkens avkastning och energivärde används ofta måttet energikorrigerad mjölk (ECM), som standardiserar mjölkens fett- och proteininnehåll. Genom att beräkna mjölkavkastningen genom ECM säkerställs att producenter får rättvist betalt (oberoende av ras) baserat på mjölkens energiinnehåll och näringsvärde. ECM ger mjölkproducenten utrymme att välja vilken ras eller raser som lämpar sig bäst till verksamheten utifrån gårdens förutsättningar och producentens egna preferenser och mål (Petersen 2015).

3.3 Mejerier

Ett mejeri förädlar råmjölken till produkt och är en viktig aktör i livsmedelproduktionen. Sedan 1850-talet har mejerierna utvecklats från att vara småskaliga förädlingsverksamheter i böndernas hem till att idag vara etablerade företag och kooperativ. Numera har de flesta mjölkproducenter inte egen förädling på gården utan är beroende av externa mejerier som hämtar råmjölken. Idag finns det ett fåtal stora mejeriföretag/kooperativ i Sverige som har en dominerande

ställning på marknaden. Ungefär 95 % av landets mjölkhantering utgörs idag av landets fyra största mejeriföretag (Jordbruksverket 2016). Dessa är Arla Foods AB, Skånemejerier, Norrmejerier och Falköping mejeri (Martiin 2019). Även fast mjölkhanteringen i landet utgörs till hög grad av stora mjölkföretag/kooperativ, finns det samtidigt flera mindre gårdsmejerier runt om i landet. Totalt finns det drygt 160 livsmedelsanläggningar som är godkända för hantering av obehandlad mjölk i Sverige idag (Jordbruksverket 2016).

3.4 Tidigare forskning

3.4.1 Strategi för gårds- och produktionsutveckling

Det finns en mängd forskning som belyser hur lantbrukare idag lever i en komplex och mångfacetterad verklighet som präglas av ekonomiska, sociala och miljömässiga utmaningar (Lindahl & Söderström 2014). Dessa utmaningar som bland annat skapas av en global livsmedelsmarknad, klimatförändringar, nationella regleringar och lokala förutsättningar, påverkar inte bara lantbrukarens dagliga arbete, utan även deras långsiktiga strategier för att både bedriva samt utveckla sina lantbruksverksamheter. Varje lantbrukares strategi är individuell och formas utifrån vad lantbrukaren själv bedömer som mest lämpligt och fördelaktigt för sin verksamhet där till exempel geografisk lokalisering och typ av lantbruksproduktion är inkluderade aspekter (Saleh & Ehlers 2023; van der Ploeg 2023).

En framträdande strategi inom lantbrukssektorn är att lantbrukare satsar på stordrift och rationalisering (Hajdu et al 2020; Naturskyddsföreningen 2023; Svenungsson 2024). Då investerar lantbrukaren strategiskt i till exempel mark, byggnader eller teknik i syftet att maximera sin produktion. Denna strategi är särskilt framträdande bland svenska mjölkproducenter där bland annat effektivisering, automatisering, digitalisering och mjölkprisets utveckling över tid har drivit mjölkproducenter att utveckla sina produktioner i denna riktning. (Martiin 2024). Detta har bidragit till kraftiga förändringar inom sektorn de senaste 40 åren, där mjölkproducenter har behövt anpassa sina verksamheter för att kunna livnära sig som mjölkproducenter. Expanding har då setts som en nödvändighet hos många mjölkproducenter för att kunna effektivisera och behålla sin verksamhet lönsam (ibid.). Utöver den dominerande strategin för expansion finns det exempel på andra metoder som lantbrukare tillämpar, även om dessa inte är lika framträdande. Ett exempel är satsningen på kostnadseffektivisering där målet är att optimera verksamhetens kostnader och på ett effektivt sätt utnyttja de resurser som redan finns på gården. Dessutom är en strategi att byta produktionsinriktning, vilket syns tydligt inom mjölksektorn (Hajdu et al 2020; van der Ploeg 2023). Övergången från mjölkproduktion kan här ses som en reaktion på de utmaningar som mjölkproducenter möter, såsom otillräcklig lönsamhet i relation till den arbetsinsats

som krävs. Att byta produktionsinriktning kan därför uppfattas som en enklare och mindre riskfylld gårdsutveckling för lantbrukaren än exempelvis expansion eftersom expansion ofta kräver stora ekonomiska investeringar (Martii 2024). Utifrån att lantbrukare använder olika strategier för verksamhetsutveckling är det intressant och av värde att undersöka vilka typer av strategier som nyetablerade svenska mjölkproducenter använder sig av i sitt val av att etablera mjölkproduktion. I studien blir det till exempel synligt att expansion inte alltid är strategin framåt för gårdsutveckling. Det kommer också bli synligt att det finns fler drivkrafter än det ekonomiska, vilket vidgar den traditionella diskussionen inom jordbruksforskning som tenderar att fokusera på det ekonomiska perspektivet. På så sätt kan en mer nyanserad förståelse skapas om vad som krävs för att etablera mjölkproduktion i Sverige idag, trots de utmaningar och krav som präglar sektorn.

3.4.2 Inträde i lantbrukssektorn och etablering av produktion

Att ta sig in i lantbrukssektorn och etablera lantbruksproduktion betraktas av många forskare idag som utmanande (van der Ploeg 2023; Grubbström & Helen 2012). Detta beror på höga inträdesbarriärer där bland annat hög konkurrens om mark och fastigheter ständigt ökar trycket på markpriser och skapar höga marknadsvärden för jordbruksfastigheter. Dessa omständigheter skapar hinder och blir en betydande utmaning för personer som önskar etablera sig som lantbrukare eftersom de höga markpriserna skapar en ekonomisk barriär för nya aktörer. För personer som övertar lantbruksverksamhet inom familjen kan dock inträdesbarriärerna generellt anses som något mindre betungande. Eftersom individer med familjebakgrund inom lantbruket ofta har tillgång till redan etablerade nätverk inom sektorn, kunskap från tidigare generationer och i vissa fall även äganderätt till jordbruksmark, skiljer sig deras inträdesbarriärer åt i jämförelse med personer utan sådan bakgrund. För individer som inte har familj inom lantbruk kan barriärerna vara avsevärt högre. Enligt van der Ploeg (2023) gör dessa inträdesbarriärer det näst intill omöjligt för personer utan lantbruksbakgrund att etablera lantbruksproduktion och skapa en lönsam försörjning. Detta gör att lantbrukssektorn kan ses som en ”stängd butik” där aktörer inom lantbrukssektorn (butiken) har tillgång till resurser inom sektorn och kan etablera sig, medan det är svårt för individer utan lantbruksbakgrund att ta plats (van der Ploeg 2023).

Även fast forskare framhåller att det är svårt att etablera sig som lantbrukare idag samt att van der Ploeg (2023) framhåller att lantbrukssektorn kan ses som en stängd butik, finns det forskning som påvisar att det är möjligt att etablera sig utan en bakgrund med lantbruksfamilj. Grubbström & Joosse (2017) betonar att det finns alternativa vägar in i lantbrukssektorn och menar att det nödvändigtvis inte krävs ett köp av en lantbruksfastighet för att starta produktion, utan att arrendering av mark kan vara en genomförbar lösning. Dessutom betonar de betydelsen av sociala

relationer där ömsesidig respekt och förtroende mellan iblandande parter är avgörande vid överlåtelse och gårdsövertagande. Inwood & Sharp (2012) understryker även att det är viktigt att ett gårdsövertag sker vid en "rätt tidpunkt", där båda parter har nytta av överenskommelsen. Forskarna påpekar också att en god förståelse för de affärsmässiga och sociala förhållandena på gården är avgörande för att ett framgångsrikt generationsskifte eller gårdsövertag ska äga rum (ibid).

Är svenska lantbrukssektorn verkligen en stängd butik och därmed stängd för personer som vill etablera mjölkproduktion men inte har tillgång till en familjegård, precis så som van der Ploeg (2023) argumenterar? Eller, som Grubbström och Joosse (2017) föreslår, finns det vägar in för dessa individer? Vilka är i så fall dessa vägar, och hur går dessa individer tillväga i praktiken? Dessa aspekter kommer att behandlas i uppsatsen för att kunna bidra med en djupare förståelse till de möjligheter och hinder som påverkar lantbrukare att etablera mjölkproduktion i Sverige idag.

4. Teoretiskt ramverk

I detta avsnitt redogörs uppsatsens teoretiska ramverk. Den teoretiska utgångspunkten samt de begrepp som beskrivs nedan utgör grunden för uppsatsens analys av det empiriska materialet.

4.1 Sociala fält

I denna uppsats använder jag mig av Bourdieus begrepp socialt fält. Enligt Bourdieu utgör ett socialt fält en social arena där individer och grupper rör sig mellan olika relationer och kapital. Fältet är strukturerat av osynliga regler och normer som styr vad som är möjligt och legitimt inom den aktuella sociala sfären (Bourdieu & Wacquant 1992). Varje aktör inom ett visst fält behöver förhålla sig till fältets regler och spelar fältets spel genom att använda de resurser och kapital de har tillgång till för att ändra sin position. Detta innebär att aktörer måste navigera inom fältets strukturer och anpassa sina handlingar utifrån de sociala och ekonomiska villkor som råder, vilket i sin tur påverkar deras förmåga att förbättra sin position och uppnå fördelar inom fältet (Inglis & Thorpe 2019). Jag har valt att definiera lantbrukssektorn som ett socialt fält där aktörer som verkar inom sektorn inkluderas, bland annat lantbrukare med produktion men även företag och organisationer som riktar sig mot lantbrukare. Jag har även valt att definiera ett socialt fält inom lantbruksfältet som jag kallar mjölkfältet. Detta fält inkluderar alla aktiva mjölkproducenter samt aktörer som interagerar med mjölkproduktion.

4.2 Habitus

För att förstå vad som påverkar lantbrukare att etablera sig inom mjölkfältet använder jag mig av begreppet ”habitus” som är utvecklat av Bourdieu. Begreppet habitus beskriver de uppsättningar av vanor, attityder, värderingar och beteenden som människor utvecklar genom sin sociala och kulturella miljö. Det omfattar både tankemönster och kroppsliga uttryck och det formas av individens livserfarenheter, sociala omgivning och position inom samhällets struktur (Inglis & Thorpe 2019). En persons habitus är personens sociala och kulturella själv och omfattar alla handlingar och beteenden som utförs automatiskt, utan en medveten reflektion (Bourdieu & Wacquant 1992). En person som har bakgrund och erfarenhet från mjölkgård vet hur hen ska agera utan att reflektera när det till exempel kommer till mjölkkningsrutiner eller hur djuren ska utfodras. En lantbrukares habitus kan på så sätt betraktas som en bakomliggande faktor till de val och beslut som hen fattar.

4.3 Brukningslogik och autonomi

Lantbrukarens handlingsmönster kan även analyseras utifrån van der Ploegs teori om lantbrukarens logik. Van der Ploeg menar att en lantbrukare styrs av olika brukningslogiker när hen fattar strategiska beslut inom verksamheten (van der Ploeg 2023). Dessa beslut kan röra val av produktionsinriktning, växtföljd eller djurslag och handlar om att identifiera vad som är mest fördelaktigt och lämpligt för lantbruksföretaget i det aktuella sammanhanget. Dessa brukningslogiker omfattar ekonomiska, sociala, kulturella och praktiska faktorer, som tillsammans formar lantbrukarens beslut och handlingsätt inom sitt verksamhetsområde. En brukningslogik identifierad av van der Ploeg är den ekonomiska brukningslogiken. Den hänger ihop med ekonomiska relationer och deras dynamik och den framträder när marknadens förhållanden, tendenser och förväntningar omsätts i praktiska beslut och omvandlas till en handlingsplan. En annan av van der Ploeg's brukningslogiker är den sociala brukningslogiken som omfattar de icke-ekonomiska faktorerna som exempelvis viljan att skapa eller upprätthålla sociala relationer för att skapa en långsiktig och attraktiv gård för kommande generationer (van der Ploeg 2023). Dessa två brukningslogiker (social och ekonomisk) står inte nödvändigtvis i ett motsatsförhållande till varandra, utan samspelar på unika sätt. Genom att analysera hur en lantbrukare kombinerar olika brukningslogiker, kan vi få en bättre förståelse för lantbrukarens olika beslut när det kommer till produktionsutveckling på gårdsnivå.

Van der Ploeg (2023) definierar och diskuterar dessutom djupgående begreppet autonomi och dess roll för gårdsutveckling. Enligt hans definition innebär strävan efter autonomi på en gård att bonden försöker minska sitt beroende av andra för att reproducera sitt eget levebröd. Detta kan handla om att distansera sig från kretsar och krav som direkt kontrolleras av kapital (tex banker), staten eller styrande eliter (van der Ploeg 2023). På en mjölkgård kan det i praktiken vara att distansera sig från att vara beroende av extern arbetskraft, dyra foderinköp eller externa maskintjänster. I uppsatsen kommer jag att använda jag autonomi som en del av lantbrukarens brukningslogik.

4.4 Operationalisering

I denna uppsats använder jag begreppet sociala fält för att undersöka och beskriva hur mjölkproducenter etablerar sig inom ett visst fält, samt hur mjölkfältets regler kan möjliggöra eller försvåra etablering. Dessutom använder jag van der Ploegs teori om brukningslogiker, med särskilt fokus på hur dessa logiker kan förstås som en produkt av habitus. Genom att kombinera sociala fält, lantbrukarnas habitus, brukningslogiker och strävan efter autonomi i analysen, kan en mer nyanserad

förståelse fås för de komplexa faktorer och drivkrafter som möjliggör eller försvårar processen till att bli mjölkproducent.

5. Metod

I detta avsnitt beskrivs de tillvägagångssätt som har används för att genomföra studien.

5.1 Litteraturundersökning

En litteraturgenomgång har genomförts och ligger till grund för uppsatsens bakgrund- och teoriavsnitt. Litteraturgenomgången har genomförts för att förstå forskningsfältet, identifiera centrala teoretiska begrepp samt belysa tidigare forskning som bedöms vara relevant för att uppnå uppsatsens syfte.

5.2 Kvalitativa intervjuer

För att uppnå studiens syfte är lantbrukarens egna perspektiv av största vikt för studien. Därav är det fenomenologiska perspektivet applicerbart i uppsatsen eftersom fenomenologi fokuserar på att förstå aktörers livsvärldar samt hur individer själva uppfattar och tolkar sin verklighet (Kvale & Brinkmann 2020). Tillvägagångssättet i studien är således att genomföra kvalitativa och semi-strukturerade forskningsintervjuer eftersom dessa intervjuer bygger på öppna och breda frågor som skapar möjlighet för intervjupersonerna att lyfta fram det de själva anser är mest relevant att nämna (Bryman & Nilsson 2018). På så sätt får mjölkproducenterna förutsättningar till att uttrycka sig fritt kring sina upplevelser, tankar och känslor inom det valda forskningsämnet. Detta bidrar med mer djupgående och detaljerad information om lantbrukarens egna perspektiv, uppfattning och livsvärld samtidigt som ett spelrum där värdefulla diskussioner som ursprungligen inte inkluderades i intervjuguiden, får möjlighet att ta plats (Kvale & Brinkmann 2020). Under intervjuernas gång har jag även tagit anteckningar och intervjuerna har spelats in för att underlätta analysarbetet.

5.3 Urval och avgränsningar

Urvalet för studien har valts ut strategiskt där intervjupersonerna är mjölkproducenter som valt att etablera mjölkproduktion inom de senaste fem åren (2019 och framåt). Tidsavgränsning valdes för att möjliggöra intervjuer med mjölkproducenter som nyligen etablerat sig i branschen och kan ge en aktuell redogörelse för processen om att starta mjölkproduktion i nutid.

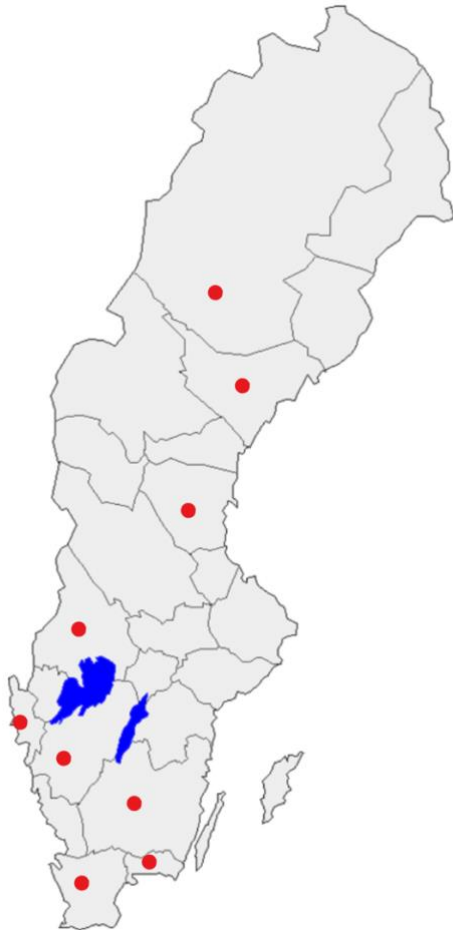
Till följd av att nyetablerade mjölkproducenter i Sverige är en begränsad målgrupp, blev mitt sökande efter dessa mjölkproducenter både tidskrävande och mer utmanande än jag hade förväntat mig. Eftersom jag har arbetat på Arla Foods under

många år blev mitt första steg i sökandet att kontakta mina kontakter där. Jag valde också att höra av mig till Växa, som är landets största husdjursförening som bland annat riktar sig mot Sveriges mjölkproducenter. Därutöver var jag på plats på Elmia Lantbruksmässan i Jönköping den 17–18 oktober 2024 där jag tog kontakt med flera företag och organisationer som jag ansåg kunde bidra med att nå ut till fler nyetablerade mjölkproducenter. Däribland Hushållningssällskapet, Tidningen Husdjur, LRF samt flera banker som riktar sig till mjölkproducenter. Vidare har jag efterfrågat nyetablerade mjölkproducenter på sociala medier och tagit kontakt med mina privata mjölkproducentkontakter som jag fått genom min uppväxt på gård samt under studietiden på Sveriges Lantbruksuniversitet. Dessutom använde jag mig av metoden snöbollseffekten där jag tillfrågade samtliga intervjupersoner om de känner till andra nyetablerade mjölkproducenter. Detta gav resultat då en av de intervjuade mjölkproducenterna är en kontakt från en tidigare intervju.

Fortsättningsvis var den ursprungliga planen att genomföra samtliga intervjuer som gårdsbesök. Detta behövde dock omprövas då gårdarna jag fick kontakt med var spridda över stora delar av landet, vilket påverkade logistiken. Med begränsad tid och resurser behövde jag omvärdera mitt tillvägagångssätt och beslutade att inkludera digitala intervjuer. Dessutom visade det sig att flertalet mjölkproducenter hade begränsad möjlighet att ta emot mig på gården och föredrog digitala intervjuer. Därför valdes en kombinerad metod där både gårdsbesök och digitala intervjuer användes. Denna kombinerade metod anser jag dock tillförde mervärden till studien. Genom att inkludera digitala intervjuer blir studien rikstäckande och kan ge en mer representativ bild av Sveriges nyetablerade mjölkproducenter, oavsett lokalisering i landet. Detta bidrar i sin tur till att stärka resultatets generaliserbarhet.

5.4 Uppsatsens intervjupersoner: mjölkproducenterna

Studien inkluderar nio nyetablerade mjölkproducenter som alla är belägna i olika landskap. Figuren nedan visar i vilket landskap som gårdarna är belägna. De röda prickarna illustrerar landskapet i sig och inte gårdarnas specifika plats.

Figur 1: Mjölkproducenternas lokalisering utefter landskap (egendesignad figur).

Tabell 1: Beskrivning av mjölkproducenterna.

Intervjuperson benämnd efter landskap samt kön & ålder:	Startår:	Antal djur:	Mjölknings- metod:	Procent av marken som är arrenderad:	Driver med:	Lantbruksbakgrund innan etablering:
<u>Skåne</u> Man 40-50 år	2023	90	2 robotar	Ca 60 %	Driver med partner	Uppvuxen på gården med föräldrar som haft lantbruksproduktion tidigare.
<u>Blekinge</u> Kvinna 40-50 år	2019	180	3 robotar	Ca 30 %	Driver med partner	Inte uppvuxen i lantbruksfamilj. Har erfarenhet inom mjölk genom jobb och utbildning. Tidigare lantbruksverksamhet inom djurproduktion.
<u>Småland</u> Man & Kvinna 30-40 år	2024	50	1 robot	Ca 90 %	Driver tillsammans	Man: Uppvuxen i anslutning till gården med föräldrar som bedrivit köttproduktion. Kvinna: Nej.
<u>Västra Götaland</u> Man 30-40 år	2022	50	Uppbunden besättning	Ca 60 %	Driver ensam, med hjälp av tidigare ägare	Uppvuxen med föräldrar utan lantbruksbakgrund. Tidigare erfarenhet inom mjölk genom jobb.
<u>Bohuslän</u> Man 40-50 år	2022	110	2 robotar	Ca 60 %	Driver med partner	Uppvuxen på mjölkgård. Erfarenhet inom mjölk genom jobb.
<u>Värmland</u> Man 30-40 år	Planerad start: 2025	X	1 robot	Ca 50 %	Driver med partner	Har tidigare bedrivit köttproduktion.
<u>Hälsingland</u> Kvinna 30-40 år	2024	120	2 robotar	Ca 90 %	Driver med partner	Uppvuxen på gården men utan lantbruksproduktion. Erfarenhet inom mjölk genom jobb och utbildning.
<u>Västerbotten</u> Man 20-30 år	2023	130	2 robotar	Ca 50 %	Driver med partner	Uppvuxen med föräldrar som bedrivit mjölkproduktion.
<u>Lappland</u> Kvinna 40-50 år	2020	55	1 robot	Ca 70 %	Driver med partner	Nej, men bott på landet.

5.5 Databearbetning och strategi för analys

Uppsatsen har en induktiv ansats, vilket innebär att teorin utvecklas ur det empiriska materialet snarare än att applicera en förutbestämd teori (Bryman & Nilsson 2018). Metoden valdes för att på ett flexibelt sätt fånga de mönster och teman som framkommer genom intervjuerna och därigenom få en djupare förståelse för vad som påverkar etablering av mjölkproduktion. Varje intervju transkriberades och bearbetades genom tematisk kodning, där gemensamma och återkommande teman identifierats (Creswell & Creswell, 2018). Den tematiska kodningen lyfte fram centrala teman som ligger till grund för teorival och analys. Resultat- och analysdelen är strukturerad utifrån dessa teman och relaterar direkt till frågeställningarna, vilket säkerställer att uppsatsens syfte uppfylls.

5.6 Etiska överväganden

5.6.1 Anonymisering

Anonymisering är en central etisk aspekt inom kvalitativ forskning och särskilt i studier där känslig eller personlig information samlas in. Genom att anonymisera deltagarnas identiteter skyddas deras konfidentialitet (Vetenskapsrådet 2024). I denna studie har jag valt att anonymisera mjölkproducenternas namn och ålder med hänsyn till ovanstående etiska skäl. Genom att aidentifiera deltagarna kan studien presentera deras perspektiv med mindre risk för identifiering vilket främjar en öppen och ärlig dialog kring ämnet. I stället för att benämna mjölkproducenterna vid namn benämns de som "bonde" samt landskapet som produktionen är belägen i. Det vill säga; Bonde Skåne, Bonde Blekinge och så vidare. Detta görs för att kunna visa var i landet som nyetablering av mjölkproduktion sker, där även lokaliseringen av gården visat sig vara en avgörande faktor för vissa av studiens mjölkproducenter till att etablera mjölkproduktion. Jag har dock valt att inkludera mjölkproducenternas kön, genom att referera till dem som hon eller han. Detta har jag främst gjort eftersom det underlättar läsandet för läsaren och dessutom kan bidra med insikter om könsfördelningen, även om könsperspektivet inte explicit analyseras i studien. Därutöver har jag gjort en avvägning av intervjupersonernas uppgifter för att å ena sidan skydda deras identitet men å andra sidan ta med sådant som bidrar till studien. Till exempel nämner jag inte deras markareal i hektar men inkluderar en avrundning på deras arrenderade mark eftersom det bidrar med förståelse till studien. Detsamma gäller med storlek på ko-besättning där jag har avrundat deras ko-antal för att läsaren ska förstå på ett ungefär hur stor verksamheten är.

5.6.2 Min roll i uppsatsen

Genom att jag tidigare har arbetat på mjölkgård och i mejeri har jag en viss praktisk erfarenhet och grundförståelse för mjölkproduktion. Dock är jag inte uppvuxen på mjölkgård vilket gör att min förståelse för yrkets villkor delvis kommer från ett utifrånperspektiv. Det finns en medvetenhet i att min tidigare erfarenhet och position påverkar uppsatsen utgångspunkt. Strävan har dock varit att ta vara på min erfarenhet och utforma relevanta frågeställningar samtidigt som jag kunnat närma mig ämnet från en viss typ av utifrånperspektiv utan förutfattade meningar.

5.7 Kritisk reflektion av metodval

Eftersom intervjuerna genomfördes både på plats och digitalt kan det ha funnits nyanser i de personliga mötena som inte framkom på samma sätt i de digitala intervjuerna (Haboe & Larsson 2013). Detta är en viktig aspekt att beakta, särskilt med tanke på att studiens teoretiska ramverk fokuserar på fenomenologi, där begrepp som habitus och sociala fält spelar en central roll. Det är möjligt att gårdsbesöken gav mer kontextuell och social information än vad de digitala intervjuerna gjorde.

Det som även bör uppmärksammas är att studien enbart fokuserar på nyetablerade mjölkproducenter som har lyckats etablera verksamhet. Detta innebär att perspektiv från individer som har försökt etablera mjölkproduktion men inte lyckats, inte ingår i materialet. Avsaknaden av röster från individer som inte lyckats etablera mjölkproduktion kan medföra att vissa utmaningar eller hinder som föreligger i praktiken, förblir ouppmärksammade.

6. Resultat

Studiens resultatdel är uppdelad i tre delar. Det första avsnittet, 6.1 presenterar de centrala faktorerna som möjliggjorde intervjupersonernas mjölkproduktionsetableringar. I 6.2 redogörs drivkrafterna till att etablera sig som mjölkproducent. Slutligen kommer 6.3 presentera de utmaningar som de intervjuade mjölkproducenterna beskrev och vilka visioner de har om framtiden.

6.1 Faktorer som möjliggjort nya mjölkproducenters etablering

De centrala faktorer som möjliggjort mjölkproduktionsetablering presenteras i detta avsnitt 6.1 och är uppdelad i tre underavsnitt. Avsnitt 6.1.1 presenterar hur de intervjuade har skaffat sig tillgång till gård och mark. Avsnitt 6.1.2 redogör för betydelsefulla relationer under gårdsetableringen. Slutligen redovisar stycke 6.1.3 mejeriernas betydelse för att kunna etablera sig som mjölkproducent i Sverige idag.

6.1.1 Tillvägagångssätt för att få tillgång till gård och mark

Att ta över en gård och ändra den till mjölkproduktion

För två av studiens mjölkproducenter har etablering av mjölkproduktion möjliggjorts genom att ta över föräldrarnas lantbruksverksamhet och sedan ändra produktionsinriktning. Både bonde Skåne och bonde Småland tog över föräldrarnas tidigare lantbruksverksamhet och ändrade inriktningen från köttproduktion till mjölkproduktion.

Bonde Skåne tog över föräldrarnas köttjurproduktion, men valde att avveckla köttjuren och starta upp mjölkproduktion i och med torkan 2018. Den tidigare köttproduktion innefattade djupströbäddar där halmen köptes in externt, till följd av otillräcklig marktillgång för att producera egen halm. När foder och halmpriser ökade kraftigt under torkan 2018, blev inköpet av halm dyrt och hela verksamheten blev ekonomisk olönsam. Som en följd behövde bonde Skåne vidta åtgärder för att kunna försörja sig på lantbruket och fokuset riktades mot mjölkproduktion, eftersom han hade för avsikt att fortsätta arbeta med kor. Han började därför göra en kalkyl för om en etablering av mjölkproduktion skulle vara möjlig. Enligt honom själv var det under denna period dessutom relativt enkelt att skaffa högkvalitativa mjölkkor till fördelaktiga priser eftersom många mjölkproducenter avvecklade sina verksamheter i och med dålig fodertillgång. Därutöver ansåg han att en mjölkproduktion skulle bidra med positiva mervärden till gården, utöver att han nu undviker kostnaderna för att köpa in den dyra halm som tidigare behövdes för

djupströbäddarna. Några av hans identifierade mervärden var att en mjölkproduktion genererar en mer kontinuerlig inkomst under alla årets dagar, vilket inte köttjuren gör på samma sätt. Personalen i ladugården önskade även en heltidstjänst (vilket han inte hade innan) samtidigt som hans sambo var öppen för att arbeta i ladugården (vilket hon inte gjorde med köttjuren). Bonde Skåne redogör för att rent arbetsmässigt möjliggjorde detta ett produktionsbyte eftersom mjölkproduktion kräver mer arbetskraft än köttproduktion. Därutöver hade bonde Skåne byggt fler ladugårdar för några år sedan, vilket gjorde det möjligt att förändra inriktningen till mjölk-kor utan någon större utbyggnad eller ombyggnation. Bonde Skåne berättar:

”Jag hade ändå bra förutsättningar för mjölkproduktion här på gården. Varför ska jag inte testa det om jag ändå är tvungen att ändra något för lönsamhetens skull?”. – Bonde Skåne

Även bonde Småland har en likande berättelse. Paret har tagit över föräldrarnas tidigare köttjursproduktion och i samband med övertaget ändrade paret inriktningen till mjölkkor. När paret var överens om att de ville satsa på föräldrarnas lantbruk och ta över verksamheten, krävdes en förändring i verksamheten för att möjliggöra att båda skulle kunna arbeta på gården och försörja sig genom jordbruket.

”Vi ville både kunna arbeta hemma och livnära oss på lantbruket. Köttjuren som fanns täckte bara en heltidstjänst vilket gjorde att vi började kika på andra lösningar.” – Bonde Småland.

Som ett resultat valde de att minska på köttjuren och samtidigt starta upp mjölkproduktion. Eftersom föräldrarna arrenderade mycket mark samt ladugården där produktionen är belägen, var det även viktigt att ha bra kommunikation med fastighetsägaren om förändringen.

Både bonde Skåne och bonde Småland har etablerat mjölkproduktion genom att förändra tidigare produktionsinriktning från kött till mjölk. Detta har från början möjliggjorts genom ett övertag av gård inom familjen samt att marktillgången inte ändrades drastiskt från föräldrars innehav, oavsett om det är egenägd eller arrenderad mark. Vidare har bonde Blekinge fått tillgång till gård och mark genom övertag av partnerns föräldrars tidigare lantbruksverksamhet samt köp av egen mark och gård. På så sätt har de skaffat sig både gård och mark som senare var en avgörande faktor till att kunna etablera mjölkproduktion. Bonde Blekinge hade tidigare fårproduktion och gick i planer att expandera fårbesättningen. De valde dock att ändra inriktning då de trodde på en bättre lönsamhet inom mjölkbranschen, samt att de har ett starkt intresse för kor.

”Jag är ju egentligen ko-människa och gillar kossor mer. Jag har alltid älskat kor och har erafenhet inom branschen. [...] Vi har även mycket naturbetesmark som behöver betas vilket gör det mer ekonomiskt förmånligt för oss att ha kor till skillnad från får”.

– Bonde Blekinge

Att köpa gård

Ett tillvägagångssätt till att etablera mjölkproduktion som syns hos fyra av mjölkproducenterna, är att köpa gård. Bonde Bohuslän och Västerbotten har köpt aktiva mjölkproduktioner. Bonde Lappland och Värmland har däremot köpt lantbruksgård utan aktiv mjölkproduktion men etablerat mjölkproduktion i och med köpet av gården.

Bonde Västerbotten berättar att han har lantbruksbakgrund som inkluderar mjölkproduktion eftersom han är uppväxt med föräldrar som driver mjölkgård. Han har alltid haft en dröm om egen mjölkgård vilket var bakgrunden till varför han flyttade från sina föräldrar i Halland till Västerbotten. Han hade hört att det inte var lika hög konkurrens om mark och generellt billigare att köpa gård längre norrut (än Halland). I Västerbotten började han arbeta på en mjölkgård samtidigt som han sökte efter egen gård. Genom en gemensam kontakt som han fick genom sitt arbete på dåvarande mjölkgård, fick han kontakt med de tidigare ägarna till produktionen han bedriver idag. De tidigare ägarna letade efter någon som ville ta över gården och om de inte hade funnit en ny ägare, skulle de ha varit tvungna att avveckla produktionen. Detta eftersom ingen i deras familj var intresserad eller hade möjlighet att ta över ansvaret. Genom olika övervägande valde bonde Västerbotten att ta över mjölkproduktionen och har sedan dess varit egen mjölkproducent. Valet att köpa mjölkgården handlade enligt bonde Västerbotten om att produktionen var i ett bra skick med en lönsam produktion.

Även bonde Bohuslän har köpt en aktiv mjölkproduktion. Precis som bonde Västerbotten har bonde Bohuslän alltid velat ha egen mjölkgård sedan tidig ålder. Tillsammans med sin partner sökte bonde Bohuslän aktivt efter att köpa en mjölkgård under många år. Genom att de offentligt annonserade sitt intresse för att ta över en mjölkgård, lyckades de få kontakt med flera mjölkproducenter som saknade efterträdare. Efter att ha mottagit flera erbjudanden beslutade de sig för att ta över den gård där de nu bedriver sin verksamhet. En av de viktigaste anledningarna till att köpa gården var enligt bonde Bohuslän att det fanns god marktillgång i området samt att det var ekonomiskt genomförbart. De hade ingen tidigare relation med den föregående mjölkproducenten. Med deras erfarenhet och kunskap inom mjölkproduktion såg de potentialen i att kunna förbättra och utveckla den befintliga produktionen och eftersom de också har ett intresse för avelsutveckling såg de möjligheter att arbeta med avelsutveckling på gården. En central del i beslutet att köpa gården var att de blev beviljade ekonomiskt stöd från

Tillväxtbolaget. Bonde Bohuslän berättar att utan Tillväxtbolaget hjälp hade det inte varit ekonomiskt möjligt att köpa gården. I och med köpet av gården fick paret flytta från sitt hemlandskap till Bohuslän.

Bonde Lappland har ingen lantbruksbakgrund sedan tidig ålder men har bott på en gård med sin partner där de skaffade några köttdjur och tackor för eget bruk. När en granne ville bli av med några kvigkalvar tog de emot dem och byggde en mindre ladugård för att de senare skulle kunna mjölka dem. Eftersom de hade få djur, hanterade och förädlade bonde Lappland mjölken själv i början. Bonde Lappland berättar att hon vid den tiden tänkte mycket på självförsörjning och såg egenproducerad mjölk som en källa till lycka. Efter en tid köpte hon in ett fåtal extra mjölkkor men efter ett tag blev produktionen för stor för att hon skulle hinna förädla all mjölk själv. Bonde Lappland berättar att hon stod inför ett vägval: antingen minska produktionen eller hitta en annan lösning till att hantera mjölken (till exempel skala upp). Därför kontaktade hon mejeriet i regionen som var positiva till att hämta mjölken från gården. Mejeriets godkännande om att hämta mjölken ledde till idén om att flytta till en större gård för att kunna öka produktionen. Genom att köpa en avstyckad gård med en befintlig mjölkladugård fick de möjlighet att flytta sina djur och bedriver nu mjölkproduktion på den nya gården. De har även köttdjur, hönor och ett gårdsmejeri med tillhörande gårdsbutik.

”Mejeriet ville ta in oss även om vi var små. Det hade inte fungerat att fortsätta med mjölk om vi inte fått så positiv respons från dom. Det blev som ett nytt liv på gården när mjölk bilen kom första gången!” – Bonde Lappland

Även bonde Värmland har köpt sin nuvarande gård där han och partnern bygger ladugård för kommande mjölkproduktion, som planeras vara i produktion i början av 2025. På gården har det funnits mjölkproduktion tidigare men den var avvecklad sedan några år tillbaka och enligt Bonde Värmland behövde ladugården byggas om för att de skulle kunna etablera mjölkproduktion. Gården hittade Bonde Värmland på bostadsmarknaden och paret flyttade från en annan del av landet i och med köpet av gården. På deras förra gård där de bedrev köttdjurproduktion fanns det inte tillgång till den mark som behövdes för att föda en mjölkbesättning. Dessutom var markkonkurrensen hög vilket gjorde det svårt och dyrt att köpa mark där. Bonde Värmland berättar:

”Vi ville göra detta tillsammans, min partner och jag. Vi var trötta på det här vanliga livet med vanliga jobb. Till skillnad från köttproduktion skapar mjölkproduktionen en inkomst som vi båda två kan livnära oss på. För att klara det inom köttproduktion måste man ha en jättestor produktion vilket vi inte har vare sig ork eller mark till. Med mjölkproduktion får man ett mer jämnt kassaflöde som vi både kan leva på utan vanliga jobb” – Bonde Värmland

Att bygga nytt på egen mark

Bonde Hälsingland hade egen marktillgång och valde att bygga en ny ladugård på sin egen mark för att etablera mjölkproduktion. Innan mjölkproduktionen arbetade bonde Hälsingland inom skogssektorn, men hade lantbruksbakgrund och erfarenhet inom mjölk eftersom hon arbetat på flera mjölgårdar. Hon berättar:

”Genom att vi bytte till mjölk är det mycket roligare och varierande och vi tror att ekonomin är bättre än i skogssektorn. Det är så pressad effektivisering inom skogssektorn så bytet till mjölk har gett oss levnadslättnader.” – Bonde Hälsingland

Vidare berättar bonde Hälsingland att de hade planer att köpa en redan etablerad mjölgård (precis som bonde Västerbotten och Bohuslän). De hade kontakt med en potentiell mjölgård men av olika anledningar blev det inget köp och bonde Hälsingland bestämde därav att bygga en mjökladugård på sin egen mark. Eftersom hon och hennes partner har erfarenhet av markarbete kunde de även göra mycket av arbetet själva vilket var positivt rent ekonomiskt för dem. Bonde Hälsingland nämner att utan den egna kunskapen om markarbete och mjölkproduktion hade etableringen varit mycket dyrare än vad den är nu, även fast det handlar om stora ekonomiska kapital som de har investerat.

Att bli delägare med tidigare ägare – starta aktiebolag

Bonde Västra Götaland har fått tillgång till gård och mark genom ett övertag av mjölkverksamhet via ett samarbete med tidigare ägare. Bonde Västra Götaland är inte uppvuxen på lantbruksgård men har sedan tidigt ålder haft intresse för djur och kor. Han har arbetat på flera mjölgårdar och länge haft en dröm om att ha egen mjölgård. Via en gemensam kontakt inom branschen fick bonde Västra Götaland kontakt med ägaren på mjölgården som han idag driver. Den tidigare ägaren hade ingen planerad övertagare av gården men genom att bonde Västra Götaland tog kontakt med honom började de skapa en relation med varandra. Relationen ledde till att den tidigare ägaren ville att Västra Götaland skulle ta över produktion. Det visade sig dock inte vara ekonomiskt genomförbart att bara sälja gården till bonde Västra Götaland, då banken inte var villig att bevilja lån till honom samt att han inte hade det ekonomiska kapital som krävdes. Som en lösning valde den tidigare ägaren att bilda ett aktiebolag där bonde Västra Götaland successivt har köpt in sig. Detta samarbete har möjliggjort en fortsatt verksamhet på gården samtidigt som det skapade förutsättningar för ett övertagande av mjölkproduktionen.

6.1.2 Relationer som varit avgörande för etablering

En faktor som spelat stor roll för mjölkproducenterna till att etablera mjölkproduktion är olika typer av relationer. Ett citat från bonde Hälsingland illustrerar hur olika typer av relationer har haft en betydande roll:

”Lika viktigt som den ekonomiska delen är de mjuka värdena. [...] Olika relationer till markägare, mejeri, bank, sina arbetskamrater och inte minst till sin partner är avgörande för att lyckas som mjölkproducent” - Bonde Hälsingland

Dessa olika och avgörande relationer presenteras i följande avsnitt.

Relationen till den tidigare ägaren i ett övertag

En faktor som har varit avgörande för flera mjölkproducenter är relationen till den tidigare ägaren av gården som de antingen haft eller fått i och med uppstarten. Till exempel betonar bonde Västerbotten relationen med de tidigare ägarna som något avgörande för att kunna etablera mjölkproduktion. I och med att bonde Västerbotten arbetade i området på en närliggande mjölkgård kände de tidigare ägarna till honom och att han sökte en mjölkgård att ta över. Genom att de tog kontakt med varandra skapades en relation mellan dem vilket var betydande i övertaget. Dessutom var gården aldrig officiellt till salu på bostadsmarknaden utan bonde Västerbotten fick frågan av de tidigare ägarna att ta över produktion i och med deras goda relation. Efter övertaget är deras relation fortsatt god och han kan fråga dem om hjälp om det behövs.

”De har hjälpt lite då och då när det behövs. Om jag ber dem om hjälp så ställer de upp. Det är ju guld värt.” – Bonde Västerbotten

Vidare nämnde bonde Lappland att hon kände till tidigare ägare och menar på att deras bekantskap var positivt för köpet av gården. Gården var till salu tillsammans med en betydande mängd mark vilket försvårade hennes möjlighet att köpa hela fastigheten på grund av ekonomiska begränsningar. För att göra köpet möjligt tog bonde Lappland initiativet att kontakta den tidigare ägaren och föreslog att gården skulle säljas som en avstyckad enhet. Det gick den tidigare ägaren med på och bonde Lappland tror att det har att göra med att den tidigare ägaren visste vem hon var sedan innan, samt att den tidigare ägaren såg positivt på idén om att mjölkproduktion skulle bedrivas på gården igen. Även bonde Västra Götaland berättar att relationen som skapades mellan den gamla ägaren och honom var avgörande för att kunna ta över produktionen. Bonde Västra Götaland betonar även att ett övertag inte enbart handlar om ekonomiska faktorer utan även om sociala faktorer så som relationer mellan parterna.

”Vi hade aldrig pratats vid innan, jag och den tidigare ägaren. [...] Vi matchmakades ihop - det var som tinder! [...] Utan tipset om att han sökte en som ville ta över och utan den goda relationen till den tidigare ägaren hade detta aldrig varit möjligt. ” – Bonde Västra Götaland.

För alla tre fallen handlade det om att skapa en relation med den tidigare ägaren/ägarna. Bonde Västra Götaland tillägger att ett övertag av gård bör få ta tid så att alla parter lär känna varandra och att det på så sätt skapas en tillit mellan parterna. Han framhåller även att mjölkproduktion inte enbart är ett vanligt arbete utan något som ligger nära hjärtat och innebär ett starkt personligt engagemang:

”Att vara mjölkproducent är inte bara ett vanligt jobb, det är hela ens liv. [...] För att överlåtelse ska bli framgångsrik krävs det tid där den tidigare ägaren blir bekväm i tanken att lämna över sitt livsverk vidare” – Västra Götaland.

Fortsättningsvis, till skillnad från tidigare exempel finns det mjölkproducenter som inte hade någon etablerad kontakt med tidigare ägare vid köp/övertagande. Bonde Bohuslän köpte en pågående mjölkproduktion utan en relation med tidigare ägare och har ingen relation med den tidigare ägaren efter övertagandet. Orsaken till detta att den tidigare ägaren inte var en lantbruksperson, utan kunde enligt bonde Bohuslän snarare anses som investerare. Vidare hade Värmland inte kontakt med tidigare ägare sedan innan men i och med köpet skapades en relation mellan dem. Idag har de en god relation.

Relation till markägare och markkonkurrens

Marktillgången har varit varierande för mjölkproducenterna, både i areal och deras fördelning mellan egenägd och arrenderad mark. Markkonkurrens är ett ämne som nämns i intervjuerna och anses av alla mjölkproducenter som en faktor som påverkar möjligheten till etablering av mjölkproduktion. Till exempel nämner bonde Småland att de arrenderar stora delar av sin marktillgång och eftersom den höga konkurrensen om mark pressar markpriserna uppåt har de inte råd att köpa mark i området.

”Utan en bra relation med X [ladugårdsägaren] hade etableringen inte varit möjlig. Vi är tacksamma över relationen vi har med honom.”. – Bonde Småland

Bonde Värmland har flyttat från ett landskap till ett annat eftersom de inte hade tillräcklig marktillgång för att odla sitt eget foder och bedriva mjölkproduktion. Dessutom har Bonde Västerbotten flyttat från Halland till Västerbotten med motiveringen att markkonkurrensen inte är lika hög norr ut i Sverige. Dessa tre mjölkproducenter är bara några exempel på hur studiens intervjupersoner förhåller sig till markkonkurrensen.

I intervjuerna betonades vikten av en god relation till markägare och arrendatorer för att få tillgång till mark som ett sätt att bemöta den höga konkurrensen om mark. För flera mjölkproducenter (bland annat Småland och Västra Götaland) har den tidigare ägaren till produktion haft arrendeavtal som i och med övertaget/köpet togs över av den nya mjölkproducenten. På så sätt har dessa mjölkproducenter fått tillgång till mer mark än den egenägda marken vilket har varit positivt, och för vissa av de intervjuade mjölkproducenterna även avgörande för att kunna starta mjölkproduktion. Dock är detta inte fallet för alla. För bonde Hälsingland som byggde ladugård och startade produktionen från grunden utan tidigare relationer med arrende- eller markägare, innebar processen att aktivt kontakta grannar och markägare genom att ringa samt lägga informationslappar i brevlådor. Detta visade sig vara framgångsrikt och de fick kontakt med flera markägare i området. På liknande sätt ringde bonde Värmland upp markägare i området innan de köpte gården. Detta eftersom marken som tillhörde gården inte var tillräcklig för deras planerade produktion och att de behövde försäkra sig om en framtida tillgång till den mark som krävdes för att genomföra etableringen genom arrenden, redan innan köpet av gården. Sådana strategiska planeringar gjorde det möjligt för dem att planera för mjölkproduktion utan att bli begränsade av för små markresurser i ett senare skede. Vidare var det få fall (bland annat bonde Blekinge) där relationen till arrendatorer inte spelade någon större roll. Då handlade det dock om att den egenägda marktillgången var omfattande och täckte stora delar av verksamhetens behov.

Relation till familj

För de mjölkproducenter som haft annan lantbruksproduktion innan mjölketableringen, var skapandet av externa relationer inte lika viktigt som för de andra mjölkproducenterna. Detta berodde bland annat på att de redan hade etablerande kontakter med till exempel arrendatorer eftersom de var aktiva i lantbrukssektorn. För dessa mjölkproducenter har det snarare handlat om mjuka värden i form av stöttning av familj i produktionsbytet. Bonde Skåne berättar att stöttningen från föräldrarna har varit betydande för att våga satsa på mjölk.

”Pappa har varit guld värd och stöttat mycket. Ibland kan det ju vara lite känsligt inom familjetraditionen och att det är en släktgård, men pappa sa till mig: skit i att det är en släktgård, satsa och testa, går det så går det. [...] Stöttningen och inställningen från pappa har varit riktigt tacksamt” – Bonde Skåne

Fortsättningsvis driver alla mjölkproducenter förutom Bonde Västra Götaland, mjölkproduktion tillsammans med sin partner. Bonde Västra Götaland berättar att han har partner och barn som bor på gården, men att partnern har ett arbete utanför gården samt att hon inte har något större intresse för mjölk och lantbruk. Han berättar dock att han får mycket stöttning av partnern och beskriver att det är viktigt

att de båda accepterar och stöttar varandra i deras yrkesval. Detta skiljer sig dock från de andra mjölkproducenterna som alla driver mjölkgård tillsammans med sina partners. Hos dessa nämns det genomgående att det är avgörande att de är två i satsningen. Det tas till exempel upp att det blir rent ekonomiskt enklare att vara två samt att arbetsmässigt är det bra att vara två. Sedan nämner flera mjölkproducenter att det har varit tufft rent mentalt i etableringsprocessen eftersom det är pressat både rent ekonomiskt och arbetsmässigt. Att vara två har då varit tryggt för dem och de har kunnat stötta varandra genom jobbiga perioder.

Relationer för kunskapsutbyte

Kunskapsutbyte har visat sig vara viktigt för att kunna möta olika utmaningar på gårdarna. Det handlar både om själva kunskapen i sig men framför allt om de kontakter som mjölkproducenterna har eller skapar för att få tillgång till ny kunskap. Eftersom intervjupersonerna har olika bakgrund och därmed varierande förkunskaper om mjölkproduktion, har etableringsprocessen medfört olika behov av lärande och nya insikter. Främst diskuterades hur tillgång till mjölkproduktionskunskap skapas bland de mjölkproducenter som inte hade någon större erfarenhet av mjölkproduktion sedan innan. I dessa fall var det särskilt värdefullt att ha kontakter att vända sig till för att ställa frågor och få vägledning. Bonde Småland berättar att de har en kusin som är mjölkbonde i närheten:

”Han är lite som en mentor åt oss ibland. Vi har ju inte skördat till mjölkkor innan så vi har inte riktigt koll på tajmningen för att det ska bli bra. [...] Att ha honom är väldigt bra och värdefullt” – Bonde Småland.

Dessutom framhåller bonde Lappland vikten av att ha ett socialt nätverk i etableringen där både traditionella kontakter och digitala resurser har spelat en avgörande roll. Hon berättar att digitaliseringens framväxt har underlättat kunskapsinhämtning genom plattformar på internet och sociala medier. Bonde Lappland nämner särskilt Facebook-grupper och snabb kommunikation med andra bönder som centrala verktyg för att få tips och idéer till utmaningar som uppstår på gården. Trots att relationerna i nätverket från början var ytliga har de utvecklats till en viktig källa för råd och erfarenhetsutbyte särskilt eftersom bonde Lappland saknade tidigare erfarenhet av lantbruk.

”Förutom vägledning av olika rådgivare är snabb kommunikation med andra bönder på till exempel Facebook-grupper a och o. Där kan man få tips och idéer snabbt. Sen är ju generellt internet en bra tillgång där man kan få mycket information bara genom en sökning”. – Bonde Lappland.

6.1.3 Mejeriernas roll

Alla intervjuade mjölkproducenter är anslutna till ett större mejeri, till exempel Arla Foods eller Norrmejerier. Mjölkproducenterna berättar att etableringen inte hade varit möjlig utan att vara ansluten till ett mejeri:

”Man måste få ett ja från mejeriet för att kunna börja leverera mjölk. Utan ett ja från mejeriet kan vi inte ha mjölkproduktion.” – Bonde Värmland

”Det första samtalet jag tog i den här processen var till mejeriet. Kontakten med mejeriet är avgörande för att vi ska kunna satsa på mjölk” – Bonde Småland

Att etablera mjölkproduktion utan anslutning till ett mejeri anses hos flera mjölkproducenter som väldigt svårt. Bonde Blekinge berättar:

”Det krävs så pass mycket av den enskilda bonden att etablera sig som mjölkproducent idag. Att dessutom ha tid, ork och pengar till att även processa mjölken finns inte. [...] Det är säkert inte omöjligt men det kräver till exempel ännu mer ekonomisk kapital och arbetskraft vilket jag tror de flesta inte har tillgång till. Att bara starta upp är en enorm stor process” – Bonde Blekinge.

Precis som ovanstående citat betonar, är etableringen av mjölkproduktion en resurskrävande process. Att dessutom förädla mjölken kräver ytterligare resurser och kunskap, något som många mjölkproducenter beskriver som svårt att ha tillgång till. Kontakten med mejeriet togs därför i ett tidigt stadie av etableringsprocessen eftersom etableringen inte ansågs vara möjlig utan externt mejeri som mottagare av mjölken. Dock skiljer sig en av mjölkproducenterna åt. Bonde Lappland inledde sin verksamhet med egen förädling av mjölken men valde senare att expandera och ansluta sig till ett mejeri. Hon förklarar att egen förädling fungerade väl för mindre volymer och eget bruk, men att kunna livnära sig på mjölkproduktion kräver ett samarbete med ett externt mejeri. Bonde Lappland beskriver sin erfarenhet av kontakten med mejeriet:

”Jag tog kontakt med mejeriet och dom var positiva till att vi skulle ansluta oss. All eloge till mejeriet att dom valde att ta in oss! Deras positiva inställning och ett ja till anslutning öppnade verkligen upp möjligheten till att satsa på mjölk” – Bonde Lappland.

Förutom mejeriernas centrala roll i mejeribranschen som tydliggjordes i intervjuerna, kom det fram ytterligare aspekter om mejerierna. Alla mjölkproducenter nämnde att mejerierna har mycket att säga till om och har stor inverkan på primärproducenterna. Det innebär olika regler att förhålla sig till som exempelvis hur mycket mjölk de måste producera samt hur djuren ska vara uppstallade. Mjölkproducenterna lyfter fram en viss frustration över det omfattande beroendet av mejerier som skapar fler krav att förhålla sig till. Trots denna frustration framträder en tydlig insikt bland mjölkproducenterna om mejeriernas

betydelse för dem i livsmedelsbranschen, där de ser mejerierna som en nödvändighet för att kunna konkurrera på den globala marknaden. Bonde Bohuslän och Småland förtydligar:

”Med tanke på hårda konkurrensen på globala livsmedelsmarknaden behövs det aktörer (mejerier) som kan konkurrera med andra livsmedelaktörer. Vi bönder äger ju även mejeriet eftersom vi är ett kooperativ” – Bonde Bohuslän

”Hellre starka mejerier än starka grossister.”- Bonde Småland

6.2 Drivkrafter till att bedriva mjölkproduktion

De fyra framträdande drivkrafterna som synliggjorts i intervjuerna presenteras i detta avsnitt 6.2, och är uppdelad i fyra underavsnitt. Avsnitt 6.2.1 presenterar de starka intresset för ko- och bondelivet. Avsnitt 6.2.2 redogör för böndernas vilja att vara självständig. Avsnitt 6.2.3 redovisar drivkraften om att byta sektor och slutligen presenterar avsnitt 6.2.4 drivkraften att vilja bo på gård.

6.2.1 ”Mina kor är mitt allt” – intresset för kor och bondelivet

Vad som genomgående lyftes fram i samtliga nio intervjuer var ett starkt intresse för djur och speciellt kor. Trots att alla intervjuer var unika och drog i olika riktningar återkom passionen för att arbeta med kor som en gemensam nämnare i samtliga samtal. Hand i hand med det stora ko-intresset uttryckte även alla mjölkproducenterna en vilja till att leva ett liv på landet som bonde, oavsett tidigare bakgrund. Bonde Skåne, Blekinge och Västra Götaland berättar:

”Det krävs att man har ett stort intresse till att vara bonde och såklart att älska kossorna för att etablera sig inom sektorn, utan det går det ju inte. Utan intresse hade jag aldrig gjort detta” – Bonde Skåne.

”Jag är ju egentligen en ko-människa och gillar kossor mer än andra djurslag. Jag har alltid älskat kor” - Bonde Blekinge.

”Mina kor och gården är mitt allt och jag har älskat kor sedan jag var riktigt liten” – Bonde Västra Götaland.

Sammantaget är intresset för djur en självklarhet som mjölkproducenterna själva beskriver som en förutsättning för att överhuvudtaget etablera sig i branschen, vilket även uttrycks i uttalandet:

”Utan det självklara intresset för djuren hade vi aldrig gjort detta” – Bonde Småland.

Det starka intresset för kor samt viljan att vara bonde, klassificerar jag som dominerande drivkrafter hos mjölkproducenterna till att etablera mjölkproduktion. Fortsättningsvis, det som är återkommande hos mjölkproducenterna är att intresset för djur har funnits med dem sedan barndomen, även fast kopplingarna till lantbrukssektorn och mjölkproduktion är varierade. För bonde Västra Götaland har intresset för djur och kor till exempel grundlagts genom tidiga upplevelser utanför den egna familjen:

”Sedan jag var tre år gammal har jag älskat kor. [...] Jag har föräldrar som arbetar inom industri och är inte uppvuxen i en lantbruksfamilj [...] men grannen har haft kor som jag har fått klappa på sedan ung ålder och jag har alltid fått vara med i ladugården” – Bonde Västra Götaland.

”Vad kan jag tänka mig att göra under en väldigt lång tid? – Jo, då är det djur jag ska hålla på med och då är det självklart mjölk. Intresset för mjölkkor är självklart för mig och det har funnits hos mig hela livet” – Bonde Hälsingland.

Här blir det tydligt att intresset för kor kan grundläggas genom närhet till djur i barndomen, även utan en direkt koppling till lantbruk inom familjen. För andra växte intresset fram senare i livet. För en av personerna i paret Bonde Småland var det genom en kombination av kärlek till djur samt nya livssituationer:

”Jag är inte från landet utan vuxit upp i stan men jag har alltid älskat djur och ville bli veterinär när jag var liten. I och med att jag träffade min sambo växte intresse för bondelivet och idag är det jag som arbetar flest timmar i ladugården, även fast jag inte hade någon erfarenhet sedan innan” – Bonde Småland.

Citat belyser hur en personlig relation och en inneboende kärlek till djur kan leda in i lantbrukslivet även för den som inte har tidigare erfarenhet av sektorn. Fortsättningsvis är kopplingen till lantbruk och mjölkproduktion för vissa mjölkproducenter däremot mer självklar och direkt kopplad till familjebakgrunden:

”Jag är uppvuxen på gård och det har alltid varit självklart för mig att jag ska ha en egen gård med mjölkproduktion” – Bonde Västerbotten.

Självklarheten hos mjölkproducenten visar på hur en uppväxt i lantbruksmiljö kan skapa ett starkt intresse och självklarhet till yrkesvalet som mjölkproducent.

6.2.2 Självständighet med ansvar

En annan framträdande drivkraft som identifierades var strävan efter självständighet och egenföretagande, där mjölkproducenterna uttryckte en positiv inställning till möjligheten att styra sitt arbete själv. Det betonades att lantbruksyrket/mjölkproducent ger en känsla av frihet och en form av lättnad i

vardagen, vilket flera upplever som en kontrast till andra yrken utanför lantbruksbranschen.

”Att vara mjölkproducent och lantbrukare innebär att man är egenföretagare [...] Det bästa är den konstnärliga friheten! Jag får blomma ut och göra det jag vill. Såklart finns det ramar att förhålla sig till men jag kan jobba hur jag vill inom dessa ramar. Jag väljer till exempel själv hur jag avlar för att få fram de bästa djuren. Det är något fantastiskt!”
– Bonde Bohuslän.

Flera mjölkproducenter har även tidigare erfarenhet av egenföretagande inom andra branscher och betraktar därmed denna företagsform som en naturlig del av sitt arbetsliv. Exempelvis har bonde Lappland drivit företag inom hotellbranschen medan bonde Hälsingland har varit egenföretagare inom skogssektorn sedan 20-årsåldern. Egenföretagandets betydelse framhävs som en central drivkraft i deras beslut att satsa på mjölkproduktion. Dock, samtidigt som mjölkproducenterna anser att mjölkproducentyrket skapar en frihet att styra sitt eget arbete, framhålls även andra aspekter. Det framkom bland annat att det krävs en stor arbetsinsats för att vara mjölkproducent idag. Yrket är i perioder arbetsintensivt och innebär ett stort ansvar.

”Att vara mjölkbonde innebär massor av ansvar och det är ett 24/7 arbete. Samtidigt bidrar det med en frihet vilket jag verkligen uppskattar. Det är verkligen frihet under ansvar” – Bonde Lappland

”Att ha djur är ett arbete som pågår hela tiden. Djuren är inga maskiner man kan stänga av och ställa in i ladugården. Ens djur kräver ett ständigt underhåll. Det kan hända saker hela tiden och det spelar ingen roll om det är klockan fyra på morgonen eller elva på kvällen.” – Bonde Blekinge.

Det stora ansvaret och arbetsinsatsen som kommer med yrket betonas/bekräftas genomgående hos alla mjölkproducenter och framställs det som något självklart. Självständigheten verkar vara det primära medan ansvaret och arbetsinsatsen som krävs för yrket, ofta sägs i förbifarten:

”Det är skönt att vara sin egen chef och kunna styra själva. Såklart är det massor av arbete men det vet ju vi som håller på med lantbruk och djur. Det är mer en livsstil än ett vanligt arbete”. – Bonde Bohuslän.

Vidare framhölls teknikutvecklingen och särskilt mjölkrobotar som en viktig aspekt kopplad till arbetsinsatsen inom mjölkproduktion. För flera mjölkproducenter var roboten avgörande för att de skulle välja mjölkproduktion. De betonade bland annat att det omfattande arbete som krävs för två dagliga mjölkningar hade varit svårt att kombinera med familjeliv och barnens behov. Det gjorde roboten till en självklarhet. Att roboten är ett måste för deras val att etablera sig, gällde dock inte alla. Andra mjölkproducenter framhöll att roboten visserligen underlättar arbetet och gör yrket mindre tidsbundet men att den inte var avgörande för valet att etablera

sig. Dessutom mjölkar bonde Västra Götaland en uppbunden besättning, vilket är möjligt i och med övertaget och samarbetet med tidigare gårdsägare. Dock berättar bonde Västra Götaland att de planerar för en installation av mjölkrobot men att det ekonomiska kapitalet inte funnits hittills. Samtliga bönder i studien var samtidigt enade om att en mjölkrobot främjar ökad tidsflexibilitet och minskar den arbetsmässiga bundenheten. Det framhålls också att en sådan investering kan betraktas som avgörande för att bedriva en verksamhet som lever upp till de krav som ställs inom branschen idag.

6.2.3 Att byta sektor

En drivkraft är viljan att arbeta i en annan sektor än innan. Två av mjölkproducenterna har arbetat inom skogssektorn innan, men aktivt valt att byta bransch. Bonde Hälsingland beskriver hur skogsbranschen präglas av hög effektivitet där skogsmaskinerna behöver vara i drift dygnet runt för att verksamheten ska vara lönsam. Hon framhåller också att primärproducenter inom skogsbranschen är starkt beroende av externa aktörer, vilket kan upplevas som påfrestande. I jämförelse med detta nämner hon att mjölkbranschen visserligen involverar externa aktörer så som mejerier och konsumenter, men att primärproducenten har större inflytande och handlingsutrymme inom mjölkproduktionen, än vad det finns utrymme för inom skogsbranschen.

6.2.4 Viljan att bo på gård

Att bo på gård samt att arbeta hemma var något flera av mjölkproducenterna identifierade som viktigt. Ofta handlade det om att bo på landet i närheten till naturen samt i anslutning till sina djur. Flera uttryckte också en vilja om att bedriva en verksamhet som möjliggör arbete hemifrån. Bonde Blekinge berättar:

”Just att få se hela kretsloppet i och med att vi bor här på gården [...] Att se att korna gör det fint ute på betesmarkerna. [...] Att få se barnen växa upp här på gården. Det är fantastiskt. Barnen kan sitta hemma och säga ”jag älskar mitt liv och jag älskar att bo på gård och jag tycker om mina kor”, vilket verkligen får en att älska att vi bor och vi gör det vi gör”. – Bonde Blekinge.

Vidare berättar bonde Västerbotten, Västra Götaland och Bohuslän att de velat bli mjölkproducenter sedan tidig ålder vilket har gjort det självklart för dem att sträva efter att bo på gård och på landet.

6.3 Utmaningar och framtidsvisioner

Detta avsnitt är uppdelat i två underavsnitt. I avsnitt 6.3.1 presenteras de utmaningar som mjölkproducenterna nämner att de stött på i etableringsprocesserna. Därefter redogörs det i avsnitt 6.3.2 för perspektiv om mjölkproducenternas framtidsversioner.

6.3.1 Utmaningar

Etableringsprocessen beskrivs av flertalet mjölkproducenter som en tuff period med flera både psykiska och fysiska utmaningar. Dock finns det samtidigt en upplevelse av att mjölksatsningen har inneburit färre svårigheter än mjölkproducenterna initialt hade förväntat sig.

”Sen när vi tog beslutet har det gått förvånansvärt bra. [...] Nu i efterhand hade jag nog trott att det skulle vara svårare än vad det har varit, hittills. Självklart är det en tuff period med mycket nytt och framför allt en hög ekonomisk press men det går ju tyvärr inte komma ifrån” – Bonde Blekinge.

Studiens mjölkproducenter hade alla olika förutsättningar till satsning och dessa har haft en avgörande påverkan på deras etableringsprocesser. Dessa förutsättningar såsom bakgrund, erfarenhet och ekonomiska resurser har format varje individs väg in i mjölkproduktionen. Trots dessa skillnader fanns det en gemensam nämnare som återkom i alla intervjuer; den ekonomiska aspekten.

”Att vara mjölkbonde, ja eller att starta upp en lantbruksproduktion generellt innebär stora ekonomiska påfrestningar. Privatekonomin går ihop med företaget och man lägger in så mycket som man inte gör med ett vanligt jobb eller i andra branscher på samma sätt. Man lägger ju in hus och hem och allt och man är mer eller mindre tvungen att sätta sig i en sist där man är beroende av banker och lån för att kunna göra satsningen” – Bonde Småland

Framträdande i intervjuerna var att etableringsprocessen och att vara mjölkbonde och lantbrukare generellt, kräver stort ekonomiskt kapital samt att yrket påverkar den privata ekonomin i stor utsträckning. Detta gäller oavsett bakgrund och det blev tydligt att den ekonomiska insatsen för att bygga en gård, köpa utrustning och skaffa djur, är en betydande barriär för de flesta som vill etablera sig inom mjölkbranschen. För de mjölkproducenter som hade bakgrund inom lantbruket gick det att urskilja att de ekonomiska utmaningarna ansågs vara något mer hanterbara, då de redan hade tillgång till vissa resurser (till exempel mark, maskiner, kunskap och kontakter inom lantbruksbranschen). För de med mindre erfarenhet blev den ekonomiska aspekten däremot mer framträdande i intervjuerna. De mjölkproducenter som drev verksamheten med partner betonade dock att processen och den ekonomiska aspekten blev lättare med partnern (än om de hade varit

själva), särskilt om partnern hade någon tidigare koppling till lantbrukssektorn. Att vara två i etableringsprocessen ansågs ur ett ekonomiskt perspektiv som avgörande för flertalet intervjupersoner och de nämner att det var centralt att de tillsammans kunde navigera i komplexa ekonomiska beslut och utmaningar.

Fortsättningsvis lyfte de mjölkproducenter med mindre erfarenhet från lantbruket fram kunskapsbristen som en av svårigheterna i etableringsprocessen och nämnde att de aktivt måste söka upp mycket ny information. Dock togs aspekten inte upp som något negativt, utan snarare som en självklarhet och det framstod som underförstått att etableringen innebär en mängd nya utmaningar för dessa mjölkproducenter. Dessutom nämnde bonde Hälsingland att det handlar om hur individen/individerna som gör satsningen är som person, och att individen behöver vara anpassningsbar och dynamisk för att klara av att vara mjölkbonde. Denna tanke styrks av flera intervjupersoner fast med andra ord. Med tanke på att mjölkbonden påverkas av en mängd externa aspekter samtidigt som yrket består av att arbeta med levande djur, handlar det enligt bonde Bohuslän om att kunna hålla många bollar i luften samtidigt. Bonde Västra Götaland berättar även i intervju att deras ladugård brann ned en sommar som gjorde att han stod utan ladugård. Det var en mardröm berättar bonde Västra Götaland, men trots det stoppade inte han eller den tidigare ägaren processen om att gårdens produktion skulle fortsätta och tas över av bonde Västra Götaland.

”Det är alltid utmaningar men man måste ha en positiv inställning. Det finns utmaningar överallt och det hjälper inte att klaga. Man måste jobba med eller runt utmaningarna” -
Bonde Västra Götaland.

6.3.2 Framtidsvisioner

Den övervägande uppfattningen är att mjölkproducenterna inte planerar att göra några större investeringar inom den närmaste tiden eftersom deras etablering redan krävt stora investeringar. Alla mjölkproducenter var enade om att det krävs mycket för att etablera sig som mjölkproducent i Sverige idag och menade på att deras fokus nu snarare ligger i att komma i gång och få struktur på den pågående produktionen. Trots detta diskuterades ämnet framtidsvisioner och det framkom två teman som presenteras nedan.

Skala och arbetskraft

Studiens bakgrundsavsnitt tydliggör att produktionsgårdar inom mjölksektorn blir allt större i skala med fler kor i den genomsnittliga besättningen, samt att effektiviteten på gårdar generellt ökar (Martiiin 2024). Denna trend lyfts fram i intervjuerna, där flera mjölkproducenter betonar att en effektiv och konkurrenskraftig mjölkproduktion är avgörande för att kunna uppfylla branschens

krav. Dock skiljer sig mjölkproducenterna åt när det kommer till vad de anser är effektivt och lönsamt för deras framtida produktion. Flera mjölkproducenter planerar att expandera för att utöka sin framtida produktion medan andra inte ser expansion av verksamheten som nödvändigt för sina verksamheter.

Bonde Blekinge berättar att de redan i planeringsfasen av ladugårdsbyggnationen hade förberett för expansion. De började med att ha två robotar i drift för att senare ha utökat med en tredje robot, vilket de har idag. Dessutom har de förberett plats för att installera en fjärde robot när behovet uppstår. Bonde Blekinge framhåller att det idag är nödvändigt att vara både konkurrenskraftig och lönsam som mjölkproducent samt att en expansion av besättningen är deras strategi för att uppnå detta. Vidare berättar även bonde Västerbotten, Hälsingland och Västra Götaland att de har framtidsvisioner som inkluderar en framtida expansion. De förklarar att bankerna ofta är mer benägna att stödja investeringar i större skala, såsom flera mjölkrobotar i stället för en enstaka. Bonde Västra Götaland påpekar att detta delvis beror på att bankerna prioriterar kunder som bedöms vara lönsamma, där en större produktion ofta ses som en mer stabil och lönsam investering. Bonde Bohuslän delar denna syn om bankernas inställning men har dock en annan framtidsvision som inte inkluderar expansion. Han berättar att han har erfarenhet om att arbeta på mjölkgård med över 500 djur vilket han inte vill gå tillbaka till:

”Expansion kan vara bra men det är inte min strategi. Stor produktion betyder mer insats och mer arbete, vilket betyder mer arbetskraft. Jag vill inte vara beroende av extern arbetskraft eftersom det är så pass svårt att få tag i bra folk. Att vara beroende av extern arbetskraft tror jag inte på. Det finns inte så många som vill arbeta på mjölkgård vilket gör det väldigt svårt att få tag i bra folk som man kan lita på och gör ett bra jobb. Branschen behöver mer folk. Jag anser att det är bättre att vara lite mindre och arbeta för att de kor man har mjölkar så bra som möjligt”. – Bonde Bohuslän

För bonde Bohuslän ligger snarare fokus på att inte vara beroende av extern arbetskraft eftersom han anser att det är svårt att få tag i bra arbetskraft. Dessutom betonar han även vikten av att arbeta med den enskilda kon och ge den omsorg för att säkerställa att den mjölkar så bra som möjligt. Han menar att lantbrukaren kan vinna mycket genom att arbeta och optimera alla kors individuella förmåga, och att expansion på produktionen inte alltid är nödvändigt för att bli mer lönsam. Att ta hand om det man redan har är dock ett återkommande tema i intervjuerna. Även om flera mjölkproducenter uttrycker en vilja att expandera betonar de vikten av att först och främst förvalta och optimera de resurser man redan har. Eftersom expansion kräver betydande ekonomiska investeringar är det ett stort steg. Därför blir det avgörande för mjölkproducenterna att säkerställa att deras nuvarande verksamhet är välmående och lönsam innan de beslutar sig för att investera i expansion.

7. Diskussion

Diskussionskapitlet är uppdelad i fem avsnitt där resultat analyseras och diskuteras utifrån studiens teoretiska ramverk.

7.1 Ekonomisk och social brukningslogik i etableringsprocessen

I likhet med van der Ploegs beskrivning av hur lantbrukare använder sig av varierande kombinationer av ekonomisk och social brukningslogik i sitt beslutsfattande på gårdsnivå (van der Ploeg 2023), visar studiens empiri på ett brett spektrum av olika kombinationer av social och ekonomisk brukningslogik. Detta är särskilt framträdande när det kommer till mjölkproducenternas strategier för att skapa tillgång till gård och mark.

För samtliga bönder är det avgörande att deras satsning inom mjölkproduktion bidrar med ekonomisk lönsamhet. De formulerar en ekonomisk brukningslogik, som är förhållandevis likartad hos alla de intervjuade på en generell nivå, även om deras resor mot mjölkproduktion varierar. De berättar att det är en självklarhet att produktionen måste vara lönsam. Det är dock inte en stor ekonomisk vinst som är den primära drivkraften, utan att andra drivkrafter (som till exempel kärlek till kor eller att vilja att vara autonom, som tas upp i 7.3) snarare väger tyngre. Bönderna i studien har haft skiftande ekonomiska förutsättningar innan etableringen, och därför finns det vissa variationer i hur den ekonomiska brukningslogiken kommit till uttryck och vilka strategier som använts för att skaffa tillgång till gård och mark. De bönder som hade djurproduktion innan men valt att byta till mjölk (bonde Skåne, Blekinge och Småland), berättar till exempel att de sökte en ny produktionsinriktning som kunde bära dem bättre ekonomiskt än innan. Torkan 2018 var ett vägskäl för dessa tre bönder, som ändrade de ekonomiska förutsättningar (dyr halm, billigare kor) på deras gårdar, och ledde till att de fattade beslut om ändrad produktionsinriktning. Vikten av att ha en ekonomisk brukningslogik i en sektor med hård konkurrens är inte oväntad, men det som sticker ut i materialet är den tyngd den sociala brukningslogiken kontinuerligt har haft i beslutsfattandet. Den sociala brukningslogiken omfattar omständigheter och faktorer som är starkt kopplade till relationer inom familjens och samhällets sfär (van der Ploeg 2023). Studien lyfter fram en mängd olika typer av relationer som har varit centrala (om inte fundamentala) i böndernas etableringsprocesser, och hur betydelsefull den sociala brukningslogiken har varit i deras satsningar. Vikten av relationer är extra tydligt för att säkra markarrenden där goda kontakter med arrendatorer var avgörande för flera av intervjupersonerna för att kunna etablera sin mjölkproduktion. Som ett exempel på detta arrenderar bonde Småland både

ladugård och stora delar av sin marktillgång och bonde Västra Götaland samarbetar med tidigare ägare av gården. Detta illustrerar hur en social brukslogik i form av att exempelvis skapa eller bibehålla goda relationer med arrendatorer, är lika fundamental som en ekonomisk brukslogik i en etableringsprocess. Den sociala brukslogiken behöver dock inte vara avgörande för att få tillgång till en gård. Till exempel köpte bonde Bohuslän en gård där han inte hade eller skaffade några sociala band eller kontakter med tidigare ägare. Dock har delar av hans marktillgång senare möjliggjorts av arrendatorer som han funnit genom sociala kontakter och relationer. Samtidigt går det att urskilja att de bönder som flyttat i och med köp av gård har behövt ha stor flexibilitet i sin sociala brukslogik, i och med nyskapade kontakter med markägare (arrendatorer). Detta kan ses i jämförelse med de bönder som hade en gård men ändrade på produktionsinriktningen och som redan hade etablerade kontakter med arrendatorer i sin omgivning under etableringsprocessen.

Att de intervjuade mjölkproducenternas brukslogiker kombineras på otaliga sätt är tydligt då alla de beskrivna etableringsprocesserna är unika. De olika kombinationerna av logikerna illustrerar hur varje mjölkproducents etableringsprocess är rotad i både specifika förutsättningar och gemensamma faktorer och ger en inblick i en variation av strategier för att etablera mjölkproduktion i Sverige idag. Att resultaten visar på att den sociala brukslogiken spelar en både framträdande och ofta avgörande roll för de intervjuade är särskilt intressant i relation till hur lantbrukssektorn ofta beskrivs som en ”stängd butik” (van der Ploeg, 2023). Intervjuresultaten visar på hur social brukslogik, genom nätverk och relationer har varit avgörande för etablering. Ett sådant tillvägagångssätt kan innebära att delar av den ”stängda butiken” öppnas, och potentiella nya vägar in för aktörer som tidigare varit utestängda uppstår. Alternativt kan en social brukslogik belysa att lantbrukssektorn egentligen inte är stängd, utan snarare att höga inträdesbarriärer skapar en illusion av stängdhet. Detta är särskilt relevant eftersom flertalet intervjupersoner inte hade etablerade kontakter inom sektorn innan deras etablering. Studien belyser därmed vikten av att det inte enbart handlar om ekonomiska resurser i en etableringsprocess, utan även att individer som vill etablera mjölkproduktion måste kunna ta vara på de möjligheter som sociala relationer och nätverk erbjuder både inom lantbruksfältet och mjölkfältet. Att kunna navigera inom fältet och använda sin sociala brukslogik på ett gynnsamt sätt är därför en väsentlig och central del för att lyckas etablera mjölkproduktion idag. Hur en individ bör navigera inom fältet är dock svårt att generalisera eftersom varje etableringsprocess är unik och varje lantbrukare har omständigheter som skiljer sig åt. Vad mjölkproducenterna i studien visat på är dock att flexibilitet och öppenhet för anpassning har varit ett vinnande koncept för dem. Denna nyans är central för att förstå mjölkproduktionens framtid och de strukturella villkor som påverkar lantbrukarnas möjligheter att bidra till Sveriges livsmedelsförsörjning.

Fortsättningsvis kan man fråga sig om den ökande medelåldern bland lantbrukare (som bakgrundavsnittet nämner), leder till att fler gårdar och mark blir tillgängliga för nya ägare eller producenter när de öppnas för försäljning eller överlämning. Det vill säga, om utbudet av mjölkgårdar har ökat i takt med att många tvingats avveckla sin produktion på grund av ingen som tar över eller dålig lönsamhet. Frågan som kan ställas är om den situationen skapar nya möjligheter (dvs. sänker inträdesbarriärerna) för nya personer som vill etablera ny mjölkproduktion? Studien visar till exempel nyetablerade mjölkproducenter som tagit över redan etablerad produktion genom att köpa gård eller samarbeta med den äldre generationen på gården. I dessa fall har den sociala brukslogiken varit framträdande och avgörande för att lyckas etablera sig, vilket i sin tur öppnar upp nya perspektiv på vem som egentligen är den framtida bonden och vad som krävs för att lyckas som bonde.

7.2 Mejerierna formar mjölkfältet

För att fördjupa förståelsen över vad som påverkar mjölkproduktionsetablering är det av vikt att belysa mejeriernas roll och deras inflytande som aktörer i mjölkfältet. Precis som Bourdieu belyser att ett socialt fält handlar om hur olika aktörer (som bönder, mejeriföretag och konsumenter) interagerar med varandra genom att skapa och förhandla om kapital och makt (Bourdieu & Wacquant 1992), kan mejerierna anses spela en central roll i att forma och upprätthålla de normer och regler som styr mjölkbranschen. När en mjölkproducent ansluter sig till ett mejeri måste hen eller vederbörande anpassa sig till mejeriets krav och regler (till exempel produktionsstandarder, miljökrav och tekniska lösningar), vilket ger mejerierna en betydande maktställning inom fältet. På så sätt påverkar mejerierna inte bara de ekonomiska flödena utan också de sociala och kulturella normerna inom fältet som i sin tur underlättar eller försvårar etablering. Som resultatet visar, har mejerierna spelat en avgörande roll i mjölkproducenternas etablering där studiens intervjupersoner har fått rätta sig efter mejeriets krav för att kunna verka inom fältet. Vad som dock är värt att nämna är att studien har ett positivt urval där alla intervjuade mjölkproducenter har lyckats etablera sig. Medvetenhet om att mejerier kan neka mjölkproducenter till att ansluta sig om de inte rättar sig till mejeriets krav, bör samtidigt finnas. Återigen speglas mejeriernas roll i mjölkfältet och deras inflytande på individer som vill etablera mjölkproduktion.

7.3 Ett habitus som formar drivkrafter till att etablera sig som mjölkproducent

Resultatet visar att det finns flera olika drivkrafter bakom valet till att etablera mjölkproduktion. Den stora kärleken till kor visade sig dock vara central för alla

mjölkproducenter oavsett bakgrund och väg in i sektorn. Givet att en persons habitus innefattar alla handlingar och beteenden som utförs automatiskt, utan en medveten reflektion (Bourdieu & Wacquant 1992), går det att urskilja att det självklara intresset för kor är en del av mjölkproducenternas habitus. Under intervjuerna framkom kärleken till djuren som något fundamentalt, även om det ofta nämndes i förbifarten. Vid riktade frågor betonade mjölkproducenterna intresset för djuren som grundläggande och en förutsättning för att satsa på mjölkproduktion. Den bild som också framträder i intervjuerna är att mjölkproducenter inte nödvändigtvis behöver ha vuxit upp på en gård eller haft en långvarig koppling till lantbruk för att utveckla ett starkt intresse för både kor och bondelivet. Flera av producenter har format värderingar och attityder kring djur och lantbruk tidigt i livet, ofta genom uppväxt på landet, som i sin tur har format deras habitus som senare fungerat som drivkraft till att etablera mjölkproduktion. För andra har intresset för kor stärkts över tid, snarare än att vara förankrat redan i barndomen. Ett sådant exempel är bonde Småland som är uppväxt i stadsmiljö utan större koppling till lantbruk men där hon hade ett tidigt djurintresse (viljan att bli veterinär) vilket med tiden ledde fram till ett starkt ko-intresse. När möjligheten att bedriva mjölkproduktion uppstod, var intresset för djur och bondelivet en nyckeldrivkraft och idag betraktar hon deras mjölkverksamhet som en naturlig del av livet. Detta illustrerar hur habitus utvecklas och omformas i livet genom erfarenheter och miljöer och nyanserar bilden av vad som formar en drivkraft till att bli mjölkproducent. Att denna drivkraft är fundamental för mjölkproducenterna, kan dock tyckas vara givet. Om bönderna inte hade haft ett större intresse för djur och kor skulle de sannolikt inte ha investerat i en produktion som inkluderar djurhållning och som kräver omfattande arbetsinsatser. Samtidigt tenderar produktionsinriktad lantbruksforskning att prioritera och belysa ekonomiska aspekter som centrala drivkrafter. Att lägga vikt på det sociala perspektivet och belysa avgörande drivkrafter så som kärleken till kor, fördjupas förståelsen för den komplexitet som präglar en lantbrukares etableringsprocess inom lantbrukssektorn.

Viljan att vara självständig kan också ses som en central del av mjölkproducenternas habitus, formad av deras livserfarenheter och sociala omgivning. Att vara självständig och egenföretagare ses till exempel av bonde Bohuslän och Lappland som en naturlig progression och del av deras identitet, vilket flera mjölkproducenter redogör för (se 6.2.2). Att de har ett habitus som innefattar en självklar vilja att vara självständig, kan också ses som en vilja att vara autonom och minska sitt beroende till andra för att reproducera sitt eget levebröd (van der Ploeg 2023). Att vara autonom för bönderna i denna kontext handlar om att styra sitt eget arbete och vara sin egen chef, utan att vara beroende av en överordnad. Viljan att vara autonom kan även appliceras på drivkraften; ”viljan att byta sektor” till exempel för den mjölkproducent som valde att lämna skogssektorn för att minska sitt beroende av de många externa aktörer som präglar skogsyrket.

Genom dessa exempel kan autonomi och egenföretagande ses som gemensamma drivkrafter och en del av ett habitus för många mjölkproducenter, även om vägen till att bli mjölkproducent är varierad.

Drivkraften för självständighet kan från ett annat perspektiv även ses som en social norm inom mjölkfältet. Eftersom de flesta aktiva mjölkproducenter i Sverige är egenföretagare, kan detta ses bidra med en social regel inom mjölkfältet som inkluderar en uppfattning om att självständighet och egenföretagande är ett krav för att kunna etablera sig. Dock visar studiens resultat att egenföretagande inte alltid är nödvändigt för etablering. Till exempel har Bonde Västra Götaland etablerat sig genom samarbete med tidigare ägare och utan att vara egenföretagare. Detta pekar på att det finns alternativa vägar in i sektorn, där gemenskap och relationer är både avgörande och kan möjliggöra strategier för mjölkproduktionsetablering utan att självständighet är ett måste. En intressant fråga att ställa ur detta perspektiv är huruvida den sociala normen om självständighet kan vara en bidragande orsak till den minskade graden av nyetablering inom mjölksektorn? Tidigare forskning visar att lantbrukssektorn upplevs som oattraktiv för unga individer, bland annat på grund av de höga krav och det stora ansvar som är förknippat med att driva ett eget lantbruk (Hajdu et al., 2020; Esbjörnsson & Bertilsson, 2020). Är det då möjligt att påverka den sociala normen om självständighet i yrket och på så sätt bredda synen om yrket? Om exempelvis alternativa etableringsvägar inom mjölksektorn blir mer synliga, kan det då potentiellt uppmuntra fler individer att överväga mjölkproduktion, även om de inte önskar vara helt självständiga? Skulle detta bidra till att sänka de höga inträdesbarriärerna som van der Ploeg nämner? Exempelvis skulle unga individer som har liknande drag i sitt habitus (till exempel starkt intresse för kor och bondeliv), men saknar drivkraften att vara självständig, kunna få ökad tilltro till sina chanser att faktiskt ta steget in i mjölkproduktion?

Vidare är mjölkproducenternas uppfattningar om utmaningar varierande beroende på individuella bakgrunder och förutsättningar. Etableringsfasen framstår som en komplex process där en mängd faktorer måste beaktas och kräver att lantbrukare måste anpassa sig till olika omständigheter. När intervjupersonerna beskrev utmaningarna under sin etablering så var det också berättelser om hur de behövde vara lösningsorienterade och flexibla för att hantera problem och utmaningar som kontinuerligt uppstod. Denna flexibilitet har drivit intervjupersonerna framåt till att anpassa sig efter mjölkfältets krav och kan ses som central i deras habitus. Till exempel påpekar bonde Hälsingland att förmågan att vara anpassningsbar och flexibel är avgörande för framgång, vilket bekräftas av flertalet mjölkproducenter. Trots att bonde Västra Götaland kan beskriva svårigheter som till exempel en brand i ladugården, går det att urskilja att hans sätt att hantera och resonera kring utmaningarna är präglad ett förhållningsätt om att vara flexibel och ha en bra anpassningsförmåga. Även om de två ovanstående uttalanden bara är fåtal exempel,

var denna flexibilitet och förhållande till verkligheten starkt framträdande i intervjuerna med samtliga mjölkproducenter. Denna del av habitus (syn på flexibilitet) skulle kunna ses som en förutsättning till att mjölkbönderna utvecklat deras unika kombinationer av logiker som gjort att de navigerat och lyckats etablera sig och anpassat sig efter dagens krav som mjölkproducenter möter i mjölkfältet.

7.4 Framtid: storskalighet som enda vägen framåt?

Resultaten visar att det krävs en viss skala för att etablera och upprätthålla en lönsam mjölkproduktion. Studiens mjölkproducenter har alla över 50 kor i sin besättning och har eller planerar att ha minst en mjölkrobot. Den teknologiska utvecklingen och roboten har blivit en central del av mjölkproducenternas produktionsstorlek och ses som en arbetslättning som minskar uppbundenheten till mjölkningen och skapar flexibilitet i att kunna disponera arbetstid. Dock framkommer det skillnader i böndernas resonemang kring roboten. Å ena sidan menade vissa mjölkproducenter att de inte skulle satsat på mjölk utan roboten på grund av hög tidsåtgång och uppbundenhet som två mjölkningar per dag medför. Å andra sidan menade andra att roboten förvisso underlättar det dagliga ladugårdsarbetet men samtidigt inte påverkade deras val om etablering. De framhöll att de hade etablerat sig även utan tillgång till sådan teknologi eftersom viljan att bli mjölkbonde var starkare än att roboten var avgörande i beslutet. Trots dessa skillnader i synsättet om mjölkrobot, kan det vara värt att notera att alla mjölkproducenterna har en kobesättning på ca 50 kor eller fler, dvs besättningar som lämpar sig för minst en mjölkrobot.

Även om studiens resultat indikerar att mjölkproducenterna behöver vara en viss skala för att ha en lönsam produktion idag, framkom olika synsätt bland producenterna när det gäller framtida expansion av verksamhet. Några av de intervjuade mjölkproducenterna ser expansion som en nödvändighet för att fortsätta vara lönsam och konkurrenskraftig. Däremot uttrycker andra en ovilja att bli mer beroende av extern arbetskraft och fokuserar i stället på att optimera de resurser som redan finns på gården och har därmed inga planer för expansion. Bonde Bohuslän menar till exempel att det är mer lönsamt att optimera kapaciteten hos varje enskild ko och säkerställa en välmående besättning än att expandera. Att expandera kräver att bonden investerar mer och bland annat skaffar sig extern arbetskraft, vilket ansågs bidra med en hög risk eftersom det finns mer att förlora med en större verksamhet. Att undvika beroende av extern arbetskraft kan tolkas som en strävan efter mer autonomi (van der Ploeg 2023). Dessa mjölkproducenter (bland annat Bohuslän) anser att autonomi är centralt för produktionens framtid då ett mindre beroende av externa aktörer (hög autonomi) bidrar med en mer fri och självständig verksamhet. Det handlar om att bönderna anser att det är svårt att få tag på extern arbetskraft som gör ett ”bra” arbete eftersom de har uppfattning om

att det inte finns så många som vill arbeta inom sektorn idag. Därför strävar de efter en verksamhet med hög autonomi för att slippa olika negativa konsekvenser som skulle kunna uppstå på grund av externa faktorer. I detta fall handlar det till exempel om bonden anställer en djurskötare i ladugården som lär sig gårdens rutiner (vilket oftast tar lång tid), men sedan plötsligt säger upp sig utan förvarning. Då behöver bonden agera snabbt och hitta en ny djurskötare som ska lära sig gårdens egna rutiner samtidigt som verksamheten är underbemannad. Detta gör att vissa bönder ansåg att det är säkrare att vara mer autonom och minde beroende av extern arbetskraft. Mjolkproducenternas syn på extern arbetskraft och strävan efter autonomi påverkar i sin tur deras brukslogiker om gårdens framtida utveckling. Detta nyanserar och speglar bilden om varför expansion inte alltid ses som vägen framåt för varje enskild mjolkproducent. Härmed öppnar resultatet upp för att expansion inte alltid behöver vara vägen framåt för att lyckas som mjolkproducent, utan att en gård utan expansion men med hög autonomi också skapar sig möjligheter att lyckas etablera sig. Bilden om den dominerade trenden mot allt större gårdar (Martii, 2024), går således att nyanseras vilket är att värde för att fördjupa förståelse kring vad som behövs för att vara mjolkproducent i Sverige idag.

En aspekt som är intressant att diskutera utifrån studiens resultat är vad stordrift och rationaliseringstrenden egentligen innebär för svenska mjolkproducenter idag. Det är ingen nyhet att mjolkgårdar och besättningar har blivit större de senaste 30 åren. De gårdar som tidigare betraktades som stora, framstår inte som lika stora idag eftersom genomsnittsstorleken successivt har ökat (Martii 2024). Detta är dock inte konstigt med tanke på att lantbrukare idag lever under andra förutsättningar än förr med bland annat den globala livsmedelsmarknaden som ständigt förändras och teknologiska innovationer som underlättar arbetet på ett sätt som tidigare var omöjligt. Men precis som ovanstående stycke redogör för, visar studiens resultat att mjolkproducenter idag inte enbart fokuserar på en ständig expansion där gårdarna alltid växer i storlek. För studiens mjolkbönder handlar det om att de expanderar på sina egna villkor beroende på sina egna förutsättningar och mål.

7.5 Betydelsen av lantbruksbakgrund

Resultaten visar att lantbruksbakgrund inte är avgörande för att etablera mjolkproduktion. Även om en uppväxt eller tidigare erfarenhet inom lantbruk ger vissa fördelar, visar studien att individer utan sådan bakgrund har lyckats etablera sig genom att skapa och använda sociala relationer och nätverk inom lantbruksfältet. Dessa kontakter har varit centrala för att få tillgång till resurser, kunskap och möjligheter som annars hade varit svåra att nå. Sociala medier har visat sig spela en viktig roll i detta sammanhang och gjort det enklare för individer att bygga relationer och skapa ingångar i ett fält som traditionellt har varit starkt beroende av lokala nätverk. Denna utveckling väcker nya frågor om hur

lantbruksfältets struktur och form förändras i takt med modernisering och globalisering, där digitala plattformar och bredare nätverk kan skapa nya eller främja möjligheter för sociala och ekonomiska relationer. Det skulle kunna ses som en expansion av det traditionella lantbruksfältet där tidigare gränser för deltagande delvis suddats ut, där tillgängligheten möjligtvis ökar och nya förutsättningar för en gynnsammare etablering inom mjölkproduktion skulle kunna uppstå.

För personer med lantbruksbakgrund har även lantbruksfältet och mjölkfältet ofta fungerat som en nödvändig resurs för att sänka de ekonomiska inträdesbarriärerna och möjliggöra etablering. Bönderna har även kunnat dra nytta av befintliga strukturer, som exempelvis att ta över gårdar från andra lantbrukare när dessa lägger ner. Denna process speglar hur det sociala fältet fungerar genom att positioner inom fältet omfördelas när vissa aktörer lämnar och andra tar deras plats. Det framstår tydligt att etablering inom mjölkproduktion kräver både ekonomisk och social brukslogik samt en förmåga att navigera inom fältets dynamiska strukturer.

Vidare med tanke på att sociala relationer och nätverk inom lantbruksfältet har visat sig vara avgörande för etablering inom mjölkproduktion kan det vara värdefullt att undersöka potentialen i att systematiskt utnyttja dessa för att underlätta tillträde för nya aktörer i sektorn. Eftersom medelåldern inom sektorn ökar och många äldre lantbrukare måste avveckla sina gårdar då de inte ha någon efterträdare, är det uppenbart att det krävs nya tillvägagångssätt för att säkerställa att den svenska mjölkproduktionen förblir levande och bidrar till landets livsmedelproduktion. Att det idag inte finns en självskrivethet hos den yngre generationen i en lantbruksfamilj att ta över mjölkproduktion kan vara smärtsamt för familjen. Men samtidigt behöver det inte innebära att det inte finns en ny generation som vill ta över, vilket studien visar exempel på. Detta väcker frågor om det går att stödja en bredare grupp som till exempel inkluderar individer utan en bakgrund med familjelantbruk.

Frågan som uppstår är om det behövs fler plattformar eller samlingsytor för att underlätta möten mellan lantbrukare som vill satsa på mjölkproduktion och de mjölkproducenter som står utan en naturlig efterträdare. Här skulle jag säga att det finns en möjlighet att aktivt skapa strukturer där unga eller andra aktörer som saknar familjebakgrund inom lantbruket matchas ihop med mjölkproducenter som står utan övertagare. Bonde Västra Götaland exemplifierade detta, där en sådan matchning genom gemensamma kontakter möjliggjorde relation med tidigare ägare som i sin tur möjliggjorde etablering. Denna typ av stöd skulle kunna skapa större möjligheter för nya aktörer att etablera sig som mjölkproducent. Sådana initiativ skulle kunna fungera som en brygga mellan erfarenhet och nytänkande, samtidigt som de bidrar till att minska inträdesbarriärerna i en sektor som präglas av ekonomiska utmaningar. Om denna modell utvidgas, skulle det inte bara bidra till

att gårdar som annars riskerar att läggas ned kan fortsätta vara verksamma, utan också stärka Sveriges självförsörjningsgrad – ett ämne som är centralt för framtidens diskussioner om livsmedelsberedskap och hållbarhet.

8. Slutsats

Syftet med denna uppsats har varit att skapa en fördjupad förståelse till vad som krävs och vad som möjliggör eller försvårar nyetablering av mjölkproduktion i Sverige. Mjölkproducenterna i studien ger en bild av att varje etableringsprocess till att bli mjölkproducent är unik. Genom individuella förutsättningar och en mängd externa faktorer har varje enskild nyetablerad mjölkproducent navigerat sig fram med hjälp av sin unika brukningslogik. Mjölkböndernas olika berättelser speglar flertalet faktorer och drivkrafter som varit avgörande för dem. Detta innebär å ena sidan inte att det är möjligt att formulera en enhetlig väg för hur en etablering av mjölkproduktion bör genomföras i Sverige idag. Å andra sidan ger studien insikter av vad som har möjliggjort samt vad som kan ses som hinder för etablering av mjölkproduktion i nutid.

Att få tillgång till gård och mark har varit en av de mest centrala faktorerna för att kunna etablera mjölkproduktion. Olika typer av sociala relationer har spelat en avgörande roll för att skapa möjligheter för sådan tillgång. Externa mejerier har även en stor makt att påverka om en mjölkproducent kan etablera sig eftersom mjölkproducenter i hög grad är beroende av en aktör som hämtar råmjölken från gården. Den mest framträdande drivkraften för att etablera mjölkproduktion visade sig vara kärleken till djur och särskilt kor. Den starka viljan att arbeta med kor ses som en del av mjölkproducenternas habitus, vilket förklarar och nyanserar bilden av vad som driver individer till att arbeta som mjölkproducent idag. Framtidsvisionerna hos mjölkproducenterna är varierande vilket vidgar perspektivet om att expansion och storskalighet är vägen framåt för att lyckas som mjölkproducent. Expansion av verksamheten var framtidsplan för vissa mjölkproducenter, medan andra ansåg att expansion inte var förmånligt för produktionen eftersom de bland annat värderar autonomi.

Sociala relationer har spelat en central och fundamental roll i varje etableringsfas. Den sociala brukningslogiken framstår som en avgörande faktor för att övervinna höga ekonomiska inträdesbarriärer som existerar i en etableringsfas inom mjölkproduktion. Studien belyser hur sociala relationer och samarbeten inom mjölkfältet och lantbruksfältet öppnar upp vägar för etablering, trots otillräckliga ekonomiska resurser. Det krävs en förmåga av mjölkproducenten att hantera de krav som präglar branschen där den moderna mjölkproducenten måste kunna anpassa sig till ständiga externa förändringar. Utifrån detta perspektiv blir det tydligt att det inte finns en enkel formel för lyckad etablering av mjölkproduktion, men samtidigt fördjupar studien förståelsen om vad som krävs att etablera sig som mjölkproducent idag i Sverige. Det vill säga att förstå och hantera den dynamiska miljö som mjölkbranschen representerar och där det sociala perspektivet är minst

lika viktigt som det ekonomiska. Denna aspekt är i sin tur central eftersom den belyser komplexiteten i de faktorer som kan säkerställa landet framtidens mjölkproduktion vilket är avgörande för att stärka Sveriges självförsörjningsgrad och livsmedelsproduktion.

Avslutningsvis har studien även genererat ytterligare frågor som är relevanta att beakta i framtida forskning. Ett centralt område för framtida studier är hur sociala relationer kan främjas för att stödja individer med begränsade resurser men med ambitioner att etablera sig inom mjölksektorn. Hur kan mötesplatser för relationsbyggande utformas, och vilka möjligheter kan dessa skapa? I ljuset av studiens resultat blir frågan "Vem är framtidens mjölkproducent?" alltmer central. Att säkerställa den svenska mjölkens framtid kräver inte bara ekonomiska insatser och politiska åtgärder, utan även ett breddat fokus på sociala aspekter som kan skapa nya vägar för etablering och utveckling. Genom att belysa dessa perspektiv och uppmuntra till fortsatt forskning bidrar denna studie till att skapa en djupare förståelse av den svenska mjölkproduktionens framtid.

Referenser

- Antonson, H & Larsson, A. (2011). *Bidrag, stöd och ersättningar: försörjningsskapande, produktionshöjande och miljö-förbättrande åtgärder inom jord- och skogsbruket?* I: Antonson, H & Jansson, U. (red.) *Jordbruk och skogsbruk i Sverige sedan år 1900 - studier av de areella näringarnas geografi och historia*. Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien. 133-150.
- Bryman, A. & Nilsson, B. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Tredje upplagan. Liber.
- Clapp, J. (2020). *Food*. Tredje upplagan. Polity Press.
- Creswell, J-W & Creswell, J-D. (2018) *Research design – qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Fifth edition. SAGE.
- Ekman, S. & Gullstrand, J. (2006). *Lantbruket & konkurrenskraften*. (SLI-rapport 2006:4) Livsmedelsekonomiska institutet.
https://www.agrifood.se/files/sli_rapport_20064.pdf [2024-11-03]
- Grubbström, A & Sooväli-Sepping, H. (2012). Estonian family farms in transition: a study of intangible assets and gender issues in generational succession. *Journal of Historical Geography*. Vol. 38, No. 3, 329-339.
- Hajdu, F., Erikson, C., Waldenström, C., & Westholm, E. (2020). *Sveriges förändrade lantbruk: lantbrukarnas egna röster om förändringar sedan 1990-talet och strategier inför framtiden*. (Future Food Reports: 2020:11) Swedish University of Agricultural Sciences. https://www.slu.se/globalassets/ew/org/centrb/future-food/publikationer/future-food-reports/slu-futurefood_rapport_11.pdf [2024-10-10]
- Hallberg, J. (2017). Mjölkningsrutiner i svenska mjölkkobesättningar med mjölkgrup. https://stud.epsilon.slu.se/10102/1/hallberg_j_20170412.pdf [2024-11-23]
- Harboe, T. & Larson, P. (2013). *Grundläggande metod: den samhällsvetenskapliga uppsatsen*. Gleerup.
- IFCN. (2024). *IFCN Dairy Report 2024: Improved global milk production growth and recovery in demand in 2023*. <https://ifcndairy.org/improved-global-milk-production-growth-recovery-in-demand-in-2023/> [2024-10-11]
- Inwood, S & Sharp, J. (2012). Farm persistence and adaptation at the rural-urban interface: succession and farm adjustment.
https://www.researchgate.net/publication/232398742_Farm_persistence_and_adaptation_at_the_rural-urban_interface_Succession_and_farm_adjustment [2024-11-03]
- Jordbruksverket. (2012). Landsbygdens utveckling i norra Sverige. (Rapport: 2012:12) Jordbruksverket.
https://www2.jordbruksverket.se/webdav/files/SJV/trycksaker/Pdf_rapporter/ra12_12.pdf [2024-10-17]

- Jordbruksverket. (2016). Marknadsöversikt – mjölk och mejeriprodukter.
https://www2.jordbruksverket.se/download/18.5685a02615476aa525de9ed6/1462367226739/ra16_11.pdf [2024-10-15]
- Jordbruksverket. (2018). *Fascinerande fakta om mjölkcor och mjölkföretag 1987-2017*.
<https://jordbruketisiffror.wordpress.com/2018/05/09/fascinerande-fakta-om-mjolkcor-och-mjolkforetag-1987-2017/> [2024-10-17]
- Jordbruksverket. (2019). Krav på att hålla djur lösgående – konsekvenser, övergångsbestämmelser, undantag och andra incitament än lagstiftning. (Rapport: 2019:17) Jordbruksverket.
<https://www.regeringen.se/contentassets/f5bfaeffbfef406ab945f25e687087ef/sjv-rapport-2019-17-krav-pa-att-halla-djur-losgaende.pdf> [2024-12-03]
- Jordbruksverket. (2021). *Jordbruksstatistik sammanställning 2021*.
<https://jordbruksverket.se/om-jordbruksverket/jordbruksverkets-officiella-statistik/jordbruksverkets-statistikrapporter/statistik/2021-08-16-jordbruksstatistik---sammanstallning-2021> [2024-09-11]
- Jordbruksverket. (2021). *Långa tidsserier – basstatistik om jordbruket åren 1866-2020*.
<https://jordbruksverket.se/om-jordbruksverket/jordbruksverkets-officiella-statistik/jordbruksverkets-statistikrapporter/statistik/2021-08-16-langa-tidsserier---basstatistik-om-jordbruket-aren-1866-2020#h-Jordbruksforetag> [2024-10-12]
- Jordbruksverket. (2024a). *Jordbruksföretag och företagare 2023*.
<https://jordbruksverket.se/om-jordbruksverket/jordbruksverkets-officiella-statistik/jordbruksverkets-statistikrapporter/statistik/2024-03-21-jordbruksforetag-och-foretagare-2023> [2024-11-02]
- Jordbruksverket. (2024b). *Lantbrukets djur i juni 2023 – slutlig statistik*.
<https://jordbruksverket.se/om-jordbruksverket/jordbruksverkets-officiella-statistik/jordbruksverkets-statistikrapporter/statistik/2024-01-31-lantbrukets-djur-i-juni-2023-slutlig-statistik> [2024-11-12]
- Jordbruksverket. (2024c). Skötsel och stallmiljö för nötkreatur.
<https://jordbruksverket.se/djur/lantbruksdjur-och-hastar/notkreatur/skotsel-och-stallmiljo> [2024-10-12]
- Joosse, S & Grubbström, A. (2017). Continuity in farming – Not just family business. *Journal of Rural Studies*. Vol. 50, 198-208.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0743016716306520> [2024-10-15]
- Kvale, S & Brinkmann, S. (2020). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Tredje upplagan. Studentlitteratur.
- Lindahl, A. & Söderström, M. (2014). *Beslutsfattande inom lantbruket: En analys av ekonomiska, sociala och miljömässiga faktorer*. SLU, Sveriges lantbruksuniversitet.
- LRF Mjolk. (2024). *Svensk mjölk i siffror*. <https://www.lrf.se/las-mer/svensk-mjolk-i-siffror/> [2024-10-08]

- LRF. (2024). *Självförsörjningsgrad*. <https://www.lrf.se/las-mer/forsorjningsgrad/> [2025-01-19]
- LRF. (2023). *Många vill men få kan*. https://blogg.lrf.se/media/m3vmv3xt/lrfu_rapport_2023.pdf [2024-10-10]
- Manevska-Tasevska, G & Rabinowicz, E. (2015). *Strukturomvandling och effektivitet i det svenska jordbruket*. AgriFood economics centre, Swedish University of Agricultural Sciences. https://www.agrifood.se/Files/AgriFood_Other_20151.pdf [2024-12-12]
- Manninen, E., Nyman, K., Laitinen, K., Murto, I., Hovinen, M. (2006). *Mjölknings i bås och lösdrift*. <https://jukuri.luke.fi/bitstream/handle/10024/442000/Mjolk.pdf;jsessionid=B6643CB3DDF51EAADB6C2016AD89B0F?sequence=1> [2024-11-23]
- Martiin, C. (2024). *Svensk mjölkproduktion under 40 år: Förhållanden, händelser och konsekvenser 1980–2020*. (SLU Future Food Reports: 2024:24) Swedish University of Agricultural Sciences. https://www.slu.se/globalassets/ew/org/centrb/fu-food/publikationer/future-food-reports/slu-futurefood_rapport24_svenskmjolk_web.pdf [2024-09-30]
- Naturskyddsföreningen (2023). *Lantbruket, samhället och den biologiska mångfalden* (PG 90 1909-02) https://cdn.naturskyddsforeningen.se/uploads/2023/05/07151342/Lantbruket-samhallat-och-den-biologiska-mangfalden_uppdaterad.pdf [2024-12-17]
- Persson, C. (2023). *Unik trend när Arla välkomnar 15 nya mjölkbönder*. <https://www.atl.nu/atervaxt-i-arla-femton-nystartade-mjolkforetag-ska-in> [2024-10-01]
- Persson, E & Hansson, J. (2016). *Utveckling av mjölgård – karusell eller robot?* Sveriges lantbruksuniversitet. Lantmästare kandidatprogram. https://stud.epsilon.slu.se/9679/1/persson_e_hansson_j_161004.pdf [2024-11-13]
- Petersen, L. (2015). *Noggrannhet med detaljerna och rätt foder ger hög avkastning*. <https://www.landlantbruk.se/noggrannhet-med-detaljerna-och-ratt-foder-ger-hog-avkastning> [2024-11-02]
- Saleh, R & Ehlers, M-H. (2023). Exploring farmers' perceptions of social sustainability. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10668-023-04140-w> [2024-10-12]
- Simmons, B. (2024). *Top 5 Dairy Farms in the US: Leaders in Milk Production and Sustainability*. <https://dairyfarminghut.com/dairy-farms-in-the-us/> [2024-11-20]
- Svenungsson, T. (2024). *Rationella metoders motsats: Synen på småbruket och småbrukarna i debatten om jordbrukets rationalisering*. Uppsala universitet. Institutionen för idéhistoria. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1838207/FULLTEXT01.pdf> [2024-12-13]
- Tallberg, J. (2020). *EU:s politiska system*. Sjunde upplagan. Studentlitteratur.
- Van der Ploeg, J.D. (2023). *The sociology of Farming – concepts and methods*. Routledge.

- Vetenskapsrådet. (2024). *God forskningssed*. Vetenskapsrådet.
<https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2024-10-02-god-forskningssed-2024.html> [2024-12-05]
- Växa. (2022). *Robotmjölkning*. <https://www.vxa.se/radgivning-och-kurser/Optimera-produktionen/mjolkteknik-och-kvalitet/robotmjolkning/> [2024-10-12]

Tack

Genom denna uppsats har jag haft förmån att samtala med flera av dagens nyetablerade mjölkproducenter i Sverige. Jag vill rikta ett varmt tack till ”mina” mjölkproducenter som generöst avsatte tid för att dela sina erfarenheter och insikter till mig. Deras engagemang och villighet att besvara mina frågor har varit ovärderliga för denna studie. Det är mjölkproducenterna som gjort studien möjlig. Tack!

Jag vill även tacka Växa och Arla som var till stor hjälp i letandet efter ”mina” mjölkproducenter.

Ett stort tack vill jag också ge till min handledare Kristina som har stöttat och peppat mig genom hela processen.

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU kan publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver i sådana fall godkänna publiceringen. I samband med att du godkänner publicering kommer SLU även att behandla dina personuppgifter (namn) för att göra arbetet sökbart på internet. Du kan närsomhelst återkalla ditt godkännande genom att kontakta biblioteket.

Även om du väljer att inte publicera arbetet eller återkallar ditt godkännande så kommer det arkiveras digitalt enligt arkivlagstiftningen.

Du hittar länkar till SLU:s publiceringsavtal och SLU:s behandling av personuppgifter och dina rättigheter på den här sidan:

- <https://libanswers.slu.se/sv/faq/228316>

☒ JA, jag, Malin Astrell har läst och godkänner avtalet för publicering samt den personuppgiftsbehandling som sker i samband med detta

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse till att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.